

Araştırma Makalesi

Bağımlılıkla Mücadelede Koruyucu ve Önleyici Faktörlerin İncelenmesi: Yaşam Becerilerinin Rolü*

Yaşar Özbay¹ Hasan Kalyoncu Üniversitesi
 Şener Büyükoztürk² Hasan Kalyoncu Üniversitesi
 İsmail Hakkı Tomar³ Hasan Kalyoncu Üniversitesi
 Hasan Eşici⁴ Hasan Kalyoncu Üniversitesi
 Ramin Aliyev⁵ Hasan Kalyoncu Üniversitesi
 Cenk Yancar⁶ Oya Bahadır Yüksel Psikiyatri Kliniği
 Zeynep Kurnaz⁷ Karabük Üniversitesi

Öz

Gelişimsel olarak risk grubunda bulunan çocuk ve ergenlerin karşı karşıya kalabileceği bağımlılık türleri içinde madde bağımlılığı önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği gibi bağımlılık noktasında gelişimsel olarak risk altında bulunan çocuk ve ergenlerin karşı karşıya kalabileceği madde bağımlılığına yönelik farklı perspektiflere sahip önleme ve müdahale programları geliştirilmektedir. Bununla birlikte madde bağımlılığını önleme amaçlı programların daha çok bilgilendirmeye dayalı oldukları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı ergenlerde madde bağımlılığı ile yaşam becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda madde kullanımına/ bağımlılığına ilişkin olarak ergenlerin ve ailelerinin tutumları, düşünceleri ve başlama hikâyelerinden hareketle maddeye başlanma nedenleri, madde kullanmanın sonuçları ve madde bağımlılığını önlemede yaşam becerilerinin önem ve işlevini ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın verileri odak grup görüşmesi tekniği ile ebeveyn (45 ebeveyn) ve gençlerden (42 genç) oluşan

* Bu çalışma Pozitif Yaşam Akademi tarafından yürütülen “Bağımlılığı Önlemede Yaşam Becerileri Eğitimi Programı Geliştirilmesi İşi” projesi kapsamında yapılmıştır.

1 Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep. Eposta: yasar.ozbay@hku.edu.tr

2 Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep. Eposta: sener.buyukozturk@hku.edu.tr

3 Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep. Eposta: ismail.tomar@hku.edu.tr

4 Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep. Eposta: hasan.esici@hku.edu.tr

5 Yetkilendirilmiş yazar: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, Gaziantep. Eposta: ramin.aliyev@hku.edu.tr

6 Oya Bahadır Yüksel Psikiyatri Kliniği, Gaziantep. Eposta: cyancar@yahoo.com.tr

7 Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Karabük. Eposta: navavar@windowslive.com

Atf: Özbay, Y., Büyükoztürk, Ş., Tomar, İ. H., Eşici, H., Aliyev, R. Yancar, C. ve Kurnaz, Z. (2019). Bağımlılıkla Mücadelede Koruyucu ve Önleyici Faktörlerin İncelenmesi: Yaşam Becerilerinin Rolü. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 6, 907-961. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0083>

toplam 87 kişi ile 10 ayrı görüşmeden toplanmıştır. Elde edilen verilerin incelenmesi, nitel veri analizi tekniğine uygun olarak geliştirilen MAXQDA programı ile bilgisayar ortamında yapılmıştır. Analizler sonucunda madde kullanan ergenlerin aileleri ile sorun yaşadıkları, aileleri ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin iyi olmadığı, okul başarılarının ve okula bağlılıklarının düşük olduğu bulguları elde edilmiştir. 4H Yaşam Becerileri Modeli kapsamında yapılan değerlendirmeye ergenlerin madde kullanımını önlemede etkili olabileceğine inandıkları yaşam becerileri arasında duyuşsal alanda sosyal beceriler, iletişim ve besleyici ilişkiler kurabilme; bilişsel alanda problem çözme, maddeye karşı koyma ve hedef belirleme; sağlık alanında duyguları yönetme ve öz disiplin gibi becerilerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Madde bağımlılığı • Yaşam becerileri • Koruyucu ve önleyici faktörler • Odak grup

Gelişimsel süreçte ergenlerin maruz kalabilecekleri en ciddi sorunlardan biri madde bağımlılığıdır. Madde bağımlılığı, bütün dünyada toplum sağlığını ciddi bir şekilde tehdit etmekte ve bu tehdit gün geçtikçe artarak devam etmektedir ([United Nations Office on Drugs and Crime \[UNODC\], 2016, 2017, 2018](#)). Öyle ki bu durum tüm dünya toplumlarını madde bağımlılığı ile mücadele etmeye ve hatta iş birliğine zorlamaktadır.

Madde bağımlılığı bireyin kendinde bilişsel, davranışsal ve/ veya duyuşsal değişiklikler yaratmak için gittikçe dozunu arttırmak zorunda kaldığı, kullanmadığı zamanlar bedensel ve psikolojik sorunlar yaşadığı ve kullanımının kişinin bedeninde, işlevselliğinde ve sosyal ilişkilerinde güçlükler yarattığı, maddelerin ortaya çıkardığı bir durumdur ([Coşkun, 2006](#)). Bir diğer deyişle bağımlılık, vücudun bir ya da birden çok işlevini olumsuz yönde etkileyen maddelerin kullanılması, verdiği zarara rağmen madde kullanımına devam edilerek uzun süre bırakılamaması, sürekli madde arayışı içinde olunması ve kullanılan madde dozunun giderek artırılması sonucunda ortaya çıkan komplikasyonların tümünü belirtmektedir ([Ögel, Taner ve Yılmazçetin, 2003](#)). Bağımlılığın temel bileşenleri birey, sosyal çevre ve uyuşturucu maddeler olup bu bileşenlerin, birbirlerini olumsuz etkilemeleri de uyuşturucu bağımlılığının temel etkenleri olarak kabul edilmektedir ([Bahar, 2018](#)). Madde kullanımının bireysel nedenleri arasında merak duygusu, yenilik arayışı, başkaldırma, çocukluk travması, erken ergenlik, düşük kontrol, heyecan arama, düşük öz güven, düşük stres yönetimi ve psikolojik zorluklar yer almaktadır. Akran baskısının başı çektiği çevresel faktörler ise rol model ve taklit, maddeye kolay erişim, aile içi çatışma, kültürel etmenler, hızlı kentleşme ve sosyal destek yoksunluğu olarak sayılabilir ([Vivek, 2011](#)).

Madde kullanımının önlenmesine yönelik yapılmış son yıllara ait çalışmaların risk faktörlerinin olduğu kadar koruyucu faktörlerin önemini de vurguladığı fark edilmektedir. Madde kullanma nedenlerinde olduğu üzere hem koruyucu faktörler hem de risk faktörleri bireysel ve çevresel olarak ele alınmaktadır. Bilindiği gibi madde bağımlılığının ortaya çıkmasına yol açan faktörler, aynı zamanda birer risk faktörü

olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın koruyucu faktörler de kişinin yaşamını güvenli alanda sürdürmesini ve madde kullanımına karşı koymasını sağlayan temel dayanaklar olarak addedilmektedir. *Dünya Bağımlılık Raporu*'na (2018) göre risk faktörleri travma, olumsuz çocukluk yaşantıları, yoksulluk, ruh sağlığı problemleri, akran madde kullanımı ve maddeye kolay ulaşım, olumsuz okul iklimi ve heyecan aramadan oluşurken koruyucu faktörler ebeveyn katılımı ve izlemesi, sağlık ve nörolojik gelişim, başa çıkma becerileri ve duyuşsal düzenleme, fiziksel güvenlik, sosyal kapsayıcılık, güvenli komşuluk, kaliteli okul çevresinden oluşmaktadır. Bu bağlamda yaşam becerileri de bireyi madde bağımlılığı gibi yüksek riskli davranışlara karşı koruyan bireysel koruyucu faktörler arasında değerlendirilmektedir (Özby ve ark., 2018).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO), yaşam becerilerini “günlük yaşamın getirdiği gerekler ve zorluklarla etkili bir biçimde baş edebilmeyi sağlayan, uyumlu ve olumlu davranışlar” olarak tanımlamaktadır (UNICEF, 2012). Dolayısıyla yaşam becerilerinin doğaları ve tanımları, bağlama ve kültüre göre değişmekte olup (WHO, 1997) kapsam ve çeşitliliği de sınırlandırılmamaktadır. Esas itibarıyla yaşam becerilerinin kazandırılmasıyla çocukların ve ergenlerin gelişimsel görevlerini gereğince yerine getirmeleri, mevcut yaşantılarındaki zorlukların üstesinden gelmeleri ve geleceğe daha güçlü bir şekilde hazırlanmalarını sağlamak amaçlanmaktadır.

Bilindiği üzere yaşam becerilerinin odak noktasını psikososyal ve kişiler arası beceriler oluşturmaktadır. Bu beceriler, insanların bilinçli kararlar alma, etkili iletişim kurma ve sağlıklı ve üretken bir yaşam için gereken başa çıkma ve kendini yönetme becerilerini kapsamaktadır (UNICEF, 2012). Yaşam becerileri, insanların sağlıklı yaşam ve iyilik hallerini destekleme amacıyla kendilerine, başkalarına ve yaşadıkları çevreye yönelik süreçlerinin eylem belirleyicileri olarak kabul edilebilir (Malti, 2011).

İlgili literatür geriye doğru incelendiğinde madde bağımlılığını önleme amacıyla geliştirilen ilk programların daha çok bilgilendirmeye dayalı oldukları görülmektedir. Nitekim 1960'lı yıllar dâhil olmak üzere önlemeye yönelik bilgilendirme programlarının uygulandığı fakat beklenen sonuçların alınmadığı bilinmektedir. Bu durum, 1970'lerde duygulanım odaklı eğitim yaklaşımı ile öz güven edindirmeyi öncelleyen programların, 1980'lerde ise bilişsel davranışçı stratejiler ile beceri geliştirme programlarının tasarlanıp uygulanmasına varan sürecin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Günümüzde söz konusu programlardan alınan sonuçlara dayanarak bilişsel davranışçı programların daha etkili olduğu savunulurken tedavi sürecinde eğitim ve beceri geliştirme programlarına yer verilmesinin daha yetkin sonuçlar sağlayacağı ileri sürülmektedir (Sayım, 2000).

Madde kullanımını önleme amacıyla tüm dünyada yürütülmekte olan uygulama, bilgilendirmeyi temeline alan eğitim programlarının seminer çalışmaları şeklinde okullarda verilmesiyle de bu uygulamayla beklenen etkilerin elde edilemediği ve bağımlı-

lıkla mücadelede sürekliliğin sağlanamadığı bilinmektedir (Kumpfer ve Bluth, 2004; Ofsted, 2005). Dolayısıyla bu mücadelede sadece bilgilendirmenin yetersiz kalacağı değerlendirilmiş ve bilgilendirmenin yanı sıra psikososyal becerilerin geliştirilmesine de ihtiyaç olduğu kabul edilmiştir (Müderrişoğlu, 2008). Bu yaklaşım, esas itibarıyla madde kullanımı bakımından risk altında kabul edilen kişilerin çoğunda çeşitli yaşam becerilerinden yoksunluk ya da mevcut becerilerinde yetersizlik tespit edilmiş olmasına dayanmaktadır (Botvin, Griffin ve Nichols, 2006; Spoth, Randall, Trudeau, Shin ve Redmond, 2008). Böyle kişilerin özellikle sorun çözme, dürtü ve öfke kontrolü, stresle baş etme ve çevre baskısına karşı koyma yetilerinde zayıflık olduğu gözlemlenmektedir (Yaprak, 2006). Benzer şekilde öz yeterlik düzeyi düşük olan çocukların madde deneme ve madde kullanımını sürdürme davranışlarını daha çok göstermeleri dikkati çekmektedir. Üstelik bu durumun, onların dıştan denetimli olmalarından, bir diğer deyişle çevreden gelen olumsuz etkilere daha açık olmalarından kaynaklandığı da belirtilmektedir (Cote, Godin ve Gagne, 2004; Ergül, 2005; Tekinsoysal, 2003).

Yapılan araştırmalar, yaşam becerileri programlarının diğer tüm madde kullanımını önleme programlarından daha etkili olduğunu göstermektedir (Dusenbury, Falco ve Lake, 1997; Faggiano, Vigna-Taglianti ve Versino, 2008; Korkut, 2007). Yaşam becerileri programları, madde kullanımı ile ilgili risk faktörlerini ve koruyucu faktörleri vurgulayan, sosyal direnç kazanmaya, sosyal ve kişisel güveni arttırmaya yardımcı birtakım becerileri öğreten etkili birincil önleme programlarıdır (Botvin ve Griffin, 2004; Shechtman, Levy ve Leichtentritt, 2005). Nitekim Botvin ve Griffin (2004) de yaşam becerileri eğitim programını, uyuşturucuya karşı koyma becerilerini kişisel ve sosyal beceri eğitimi modeline uygun olarak geliştirmeye yönelik çok yönlü bir program olarak tanımlamaktadır.

YBE programı üç temel bileşen içerir. Bunlar (1) kendini yönetme becerilerini öğreten kişisel yeterlik bileşeni; (2) bir grup sosyal beceriyi öğreten sosyal yeterlik bileşeni; (3) sağlıkla ilgili içerik, direnç gösterme becerileri ve sağlıklı yaşam tutumları öğreten maddeye direnme bileşenidir (Botvin ve Griffin, 2014). Bunlardan kişisel yeterlik bileşeniyle kendini yönetme becerileri, sosyal yeterlik bileşeniyle genel sosyal beceriler ve maddeye direnme bileşeniyle madde kullanımıyla baş etmeye özgü bilgi ve beceriler kastedilmektedir. İlk iki bileşen, kişisel ve sosyal becerileri arttırmayı ve madde kullanmaya yönelten motivasyonları azaltmayı hedeflerken son bileşen de madde kullanımına karşı gereken kuramsal ve edimsel yetkinliğe odaklanmaktadır. Yaşam becerileri eğitim programı üzerinde yapılan değerlendirme çalışmaları da programın uygulandığı öğrencilerin yarısı veya daha fazlasında görülen sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımının, kontrol grubundaki öğrencilere göre belirgin oranda azaldığını açıkça göstermektedir (Botvin ve Griffin, 2004).

Dünyada madde bağımlılığı riskine sahip çocukların yaşam becerilerini geliştirmeye yönelik birçok eğitim programının kullanıldığı bilinmektedir (Botvin ve Grif-

fin, 2004; Dabaghi ve Valipour, 2016; Schwartz ve ark., 2010; Shechtman ve ark., 2005). Bunlardan biri UNICEF tarafından hazırlanmış olup (<http://www.unicef.org/lifeskills/files/DrugUsePreventionTrainingManual.pdf>) madde kullanma riskine sahip çocuklara kolaylaştırma, iletişim, karar verme, güvengenlik, beceri geliştirme öz farkındalık, stresle başa çıkma becerilerini kazandırmak üzere küçük grup çalışmaları yapılarak uygulanmaktadır. Botvin'in (2015) geliştirmiş olduğu kendini tanıma, çatışma çözme, güvengenlik, öfke ile başa çıkma, kaygı ile başa çıkma, şiddet ve medya, karar verme, iletişim becerileri ve sosyal beceriler gibi yaşam becerilerine odaklanan eğitim programından ise madde kullanımıyla mücadelede önleme uygulaması olarak yararlanılmaktadır. Bunların yanı sıra aşağıda açıklanan pozitif genç gelişiminin hedeflendiği 4H Modeli kapsamında tanımlı 35 yaşam becerisine dayanan programlar da madde kullanma riskine sahip bireyler için kurgulanan önleyici çalışmalar kapsamında ele alınmaktadır (Schwartz ve ark., 2010).

Konuya ilişkin birçok araştırmayla ergenlerin riskli davranışlarını (madde kullanımı ve cinsel aktiviteler) azaltmada etkili olduğu teyit edilen yaklaşımlardan biri de pozitif genç gelişimi yaklaşımıdır. Pozitif Genç Gelişimi yaklaşımının ergenlerin riskli davranışlarını (madde kullanımı ve cinsel aktiviteler) azaltmada etkili olduğu konuya ilişkin birçok araştırmayla teyit edilmiştir (Atkins, Oman, Vesely, Aspy ve McLeroy, 2002; Benson, Scales, Hamilton ve Sesma, 2006; Oman, Vesely, Aspy, McLeroy, Rodine ve Marshall, 2004; Phelps ve ark., 2009; Schwartz ve ark. 2010; Shinn ve Yoshikawa, 2008; Tebes ve ark., 2007). Pozitif Genç Gelişimi, gelişimsel ve sistemik bir perspektifle ergenlerin potansiyel güçlü yönleri ve işlenebilir özelliklerini, tüm bireysel gelişimi sağlayan temel kaynaklar olarak değerlendirmektedir (Lerner, 1998). Bu yaklaşım, bireylerin temel gelişim kaynaklarına odaklanmakta ve potansiyellerini açığa çıkarıp işlevselleştirerek kendilerine, ailelerine ve içinde yaşadıkları topluma katkı sağlayabilmelerini kolaylaştırmaktadır (Lerner, 2009). Pozitif Genç Gelişimi yaklaşımının temel amacı, gençlerde yaşam becerilerini, destekleyici ilişkileri ve olumlu sosyal koşulları geliştirmek suretiyle risk davranışlarını belirlemek ve önlemektir. Nitekim bu yaklaşımda, ergenlerin kendi sosyal destek sistemlerine uyumlarını sağlayacak güçlü davranışlar geliştirmeleri de öngörülmektedir (Benson ve Scales, 2009; Zeldin, 2000).

Pozitif Genç Gelişimi Modeli, 5C olarak tanımlanan alanlarda çocuk ve ergenlerin olumlu gelişimsel özelliklerini (developmental assets) ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu alanlar, competency (yeterlilik), confidence (öz güven), character (karakter), caring (sosyal ilgi) ve contribution (sosyal katkı) olarak tanımlanmaktadır (Lerner, Almerigi, Theokas ve Lerner, 2005). Bu model ile çocuk ve ergenlerin tüm alanlardaki gelişimlerini destekleyecek şekilde kendini yeterli hisseden, öz güven sahibi, sağlam karakterli, sosyal bağlar geliştiren ve içinde bulunduğu sosyal yapıya olumlu katkılar sağlayan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Pozitif Genç Gelişimi yaklaşımı doğrultusunda tanımlanmış 5C yeterliklerini kazandırmak amacıyla uygulanan programlardan biri 4-H Yaşam Becerileri Programı'dır (Roth ve Brooks-Gunn, 2003). 4-H Programı'nın hedefi, Pozitif Genç Gelişimi uyarınca deneyime dayalı öğrenme fırsatları sağlayarak ergenlerin vatandaşlık, liderlik, sorumluluk ve yaşam becerilerini geliştirmektir (Bornstein, Davidson, Keyes ve Moore, 2003).

4-H Programı, İngilizce **head** (baş), **heart** (kalp), **hands** (el) ve **health** (sağlık) kelimelerine işaret eden dört yapraklı yonca ile simgelenmekte ve Türkçe karşılığı bilişsel alan (baş), duygusal alan (kalp), sosyal alan (el) ve sağlık alanı (sağlık) olarak tanımlanmış dört kişisel gelişim alanını kapsamına almaktadır. 4-H Programı ile ergenlerin bilim ve sanat alanlarındaki gelişimlerinin desteklenmesi ve bu sayede güçlü sosyal ilişkiler kurmaları ve yaşadıkları topluma karşı sorumlu bireyler olmaları için teşvik edilmeleri hedeflenmektedir. Tuffts ve Colorado üniversitelerinde yapılan çalışmalarla önde gelen örneklerinin geliştirildiği 4-H Yaşam Becerileri Programı, yukarıda belirtildiği gibi bilişsel, sosyal, duyuşsal ve sağlık olarak belirlenmiş dört temel alan üzerinde yükselen sekiz ana boyutta (yönetmek, düşünmek, ilişki, sosyal ilgi, vermek, çalışmak, olmak ve yaşamak) tanımlanan 35 yaşam becerisine odaklanmaktadır (4-H Organizasyonu, 2014). 4-H temel alanına bağlı 8 ana boyut ve her bir boyutta tanımlanan beceriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1
4-H Modeli ve Kategorileri

4 - H	Boyutlar	Yaşam Becerileri
ZİHİNSEL ALAN (HEAD)	Yönetmek	Amaç oluşturma, Planlama/ organizasyon, Kayıt tutma, Yılmazlık, Kaynakların etkili kullanımı
	Düşünmek	Öğrenmeyi öğrenme, Karar verme, Problem çözme, Eleştirel düşünme, Hizmet vermeyi öğrenme
DUYUŞSAL ALAN (HEART)	İlişki	Farklılıkları yönetme, Çatışma çözme, İş birliği Sosyal beceriler, İletişim
	Sosyal İlgi	Başkalarıyla ilgilenme, Paylaşma, Empati Besleyici ilişkiler
SOSYAL ALAN (HANDS)	Vermek	Toplumsal hizmetlere gönüllülük, Liderlik Sorumlu vatandaşlık, Grup çalışmalarına katkılar
	Çalışmak	İş/ Çalışma hayatı becerileri, Takım çalışması Öz motivasyon
SAĞLIK ALANI (HEALTH)	Olmak	Öz saygı, Bireysel sorumluluk, Karakter Duyguları yönetme, Öz disiplin
	Yaşamak	Stres yönetimi, Hastalıklardan korunma, Sağlıklı Yaşam, Kişisel güvenlik

Yukarıda da değinildiği üzere literatürde etkililiği test edilmiş birçok farklı yaşam becerisi eğitim programı (Botvin, Baker, Dusenbury, Botvin ve Diaz, 1995; Parvathy ve Renjith, 2015; Velasco, Griffin, Antichi ve Celata, 2015) olduğu hâlde hangi becerilerin ergenleri madde bağımlılığına karşı koruduğu ve güçlü kıldığı hususu henüz aydınlanmış değildir. Bu bağlamda yapılan araştırmanın temel amacı, risk grubundaki

ergenlerin madde bağımlılığı riskine karşı hangi becerilere sahip olmaları gerektiğinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda tasarlanan çalışmayla madde bağımlılığı ile yaşam becerileri arasındaki ilişkinin, nitel araştırma yöntemi ile incelenmesi öngörülmüştür. Araştırma kapsamında *madde bağımlısı olan, bağımlılık riskine sahip olan ve madde bağımlısı olmayan ergenler ve ebeveynleriyle* yapılan görüşmelerde toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgulara dayanarak madde bağımlılığının önlenmesinde etkili olabilecek yaşam becerilerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

Yöntem

Toplumda anlaşılmaya ve farklı yönleriyle keşfedilmeye muhtaç sorunlar ile karşılaşıldığı zaman nitel araştırmalara başvurulmaktadır. Benzer şekilde ölçülmesi zor değişkenlerin incelenebilmesi ya da duyulmayan seslerin belirlenebilmesi için de nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Zira nitel araştırmalar, toplumda yaşayan kişilere konuşma ve hikâyelerini anlatma olanağı sağlamaktadır (Creswell, 2015). Nitekim ergenlerin ve ailelerin madde bağımlılığı karşısındaki tutum ve düşüncelerine ilişkin hikâyelerini anlatmalarını sağlayarak ergenlerin maddeye başlama nedenleri ile madde kullanmanın sonuçlarını somut yaşantılarla ortaya çıkarabilmek ve deneyime dayalı çıkarsamalarla belirlenen yaşam becerileri kapsamında politikalar üretebilmek amacıyla bu çalışmada da nitel araştırma yapılmasına gerek duyulmuştur. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması *a)* olayları belirlenen çerçeve ve bağlamında detaylı olarak sorgulama, *b)* olayları etkileyen faktörleri ve ilişkili değişkenleri keşfetme, *c)* olayların sürecini değerlendirme amacıyla planlanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Çalışmada, tekli durum çalışması ve çoklu bakış açısı (madde bağımlısı olan, bağımlılık riskine sahip olan ve madde bağımlısı olmayan ergenler ve ebeveynleriyle) ile bütüncül bir yaklaşım esas alınmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma kapsamında ebeveynler ve gençler olmak üzere iki temel grubu oluşturan toplam 87 kişinin katıldığı 10 ayrı odak grup görüşmesi yapılmıştır. *Madde bağımlısı olmayan* yaşları 14-17 arasında değişen 8 gençle 1 odak grup görüşmesi; *bağımlılık riskine sahip* olan yaşları 13-17 arasında değişen 18 gençle 2 odak grup görüşmesi; *madde bağımlısı olup tedaviye devam eden* yaşları 16-17 arasında değişen 16 gençle 2 odak grup görüşmesi olmak üzere toplamda gençlerle 5 odak grup görüşmesi yapılmıştır. *Madde bağımlısı olmayan* ergenlerin ebeveynleri ile 1 odak görüşmesi yapılmış ve bu görüşmeye yaşları 27-38 arasında değişen 8 kişi katılmıştır. *Bağımlılık riskine sahip* ergenlerin ebeveynleri ile 2 odak grup görüşmesi yapılmış ve bu görüşmelere yaşları 32-45 arasında değişen 13 kişi katılmıştır. *Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden* ergenlerin ebeveynleri ile 2 odak grup görüşmesi yapılmış ve bu görüşmelere yaşları 38-55 arasında değişen 24 kişi katılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Uygulama

Bu araştırmada, veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve altı farklı yarı yapılandırılmış odak grup görüşme formu kullanılmıştır. Odak grup görüşme formları madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenler, bağımlılık riskine sahip olan ergenler, madde bağımlısı olmayan ergenler, madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin velileri, bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin velileri ve madde bağımlısı olmayan ergenlerin velileri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Görüşme formları geliştirilirken araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenmiş ve öncelikle ergenler ve aileleri için iki ayrı form taslağı oluşturulmuştur. Daha sonra bu formlar temel alınarak bahsedilen gruplara özgü odak grup görüşme formlarının taslakları hazırlanmıştır. Araştırmacılar arasında yer alan bir psikiyatri, dört psikolojik danışma ve rehberlik, bir lme ve değerlendirme, bir sosyoloji uzmanı ile gerçekleştirilen uzman panelinde taslak formlardaki araştırma ve sondaj soruları üzerinde gerekli düzenlemeler yapılarak yarı yapılandırılmış odak grup görüşme formlarına son hli verilmiştir. Geliştirilen formlar için bağımlılık konusunda çalışmaları olan üç farklı akademisyenin yanı sıra Yeşilay uzmanlarından da görüş ve onam alınmıştır.

Bu araştırmanın verileri odak grup görüşmeleri yoluyla toplanmıştır. Odak grup görüşmelerinin veri toplama yolu olarak seçilmesindeki temel neden, grup tartışmalarının bireysel görüşmelere göre daha yaratıcı süreçlere sahip olmasındır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Böylelikle madde kullanan ve maddeyi denemiş olan ergenlerin ve ailelerinin konu hakkında görüşlerini ve yaşam deneyimlerini aktarıırken grup ortamında yapılan tüm paylaşmalarından g alarak daha rahat ve iten olmaları sağlanıp gerçeği aktarabilmeleri beklenmektedir.

Odak grup görüşmeleri, 15 Ağustos 2016 – 25 Ekim 2016 tarihleri arasında Gaziantep Büyükşehir Belediyesine bağlı bir gençlik merkezinin aydınlık, ferah ve bir çalışma masasının bulunduğu görüşme odasında yapılmıştır. Görüşmeler bir psikolog ve bir psikolojik danışman olmak üzere iki kişiden oluşan iki farklı görüşmeci ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilere, öncelikle uzman araştırmacı tarafından odak grup görüşmesi konusunda eğitim verilmiş ve bu eğitim sonunda yapılan ilk odak grup görüşmesinin uzman araştırmacı riyasetinde gerçekleştirilmesi ve görüşmecilerin bu görüşme sürecini izlemeleri sağlanmıştır.

Görüşmenin başlangıç aşamasında katılımcılara proje çalışması hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Katılımcılar, görüşmelerin gizliliği hakkında bilgilendirilirken görüşmelerde ses kaydı yapılacağı kendilerine açık olarak beyan edilmiş, ardından bu görüşmelere gönüllü katıldıklarını gösterir onam formunu okuyup imzalamaları istenmiştir. Odak grup görüşmesi oturumlarının ortalama süresi 105 dk. olup bir oturum 90-120 dk. arasında sürmüştür. Oturumlar bittikten sonra katılımcılara genel bir özetleme yapılarak içeriğe ilişkin onamları da alınmıştır.

Veri Analizi

Katılımcılar ile yapılan odak grup görüşmeleri, bilgisayar destekli bir nitel veri analizi programı olan MAXQDA programı kullanılarak analiz edilmiştir. Zira dünyada ve Türkiye’de gerçekleşen ve özellikle nitel araştırmalar kapsamında ele alınması gereken gelişmeler, bu türden yazılımları kullanmayı zaruri kılmaktadır.

Odak grup görüşmeleri tamamlandıktan sonra görüşmeler deşifre edilmiştir. Deşifre edilen görüşmeler MAXQDA proje dosyasına aktarılarak analiz sürecine geçilmiş olup öncelikle araştırma amaçlarına uygun biçimde sorulan sorular kodlanarak katılımcıların anlam dünyalarına ilişkin verilen bilgilerin tespit edilmesine çalışılmıştır. Kodlamalar esnasında ortaya çıkabilecek öznel yorumlamaların önüne geçebilmek için kodlamaların araştırmacı ekip tarafından tartışılarak nesnellüğünün sağlanması yoluna gidilmiştir. Daha açık bir söyleyişle nitel araştırmaların en hassas sayılabilecek noktası olan kodlamaların kişiden kişiye, durumdan duruma ve zamandan zamana değişme riskinin göz önünde tutulduğu bu araştırmada, odak grup görüşmelerinden elde edilen veriler kodlanırken araştırma ekibinde bulunan her araştırmacının verileri aynı sınıflandırmada değerlendirip değerlendirmedeği tartışılarak kodlamaların nesnellığı sağlanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi araştırma ekibinde bulunan bir psikiyatri, dört psikolojik danışma ve rehberlik, bir ölçme ve değerlendirme, bir sosyoloji uzmanının konuya farklı açılarla bakabilmeleri sayesinde verilerin geniş bir perspektifte değerlendirilmesi de mümkün kılınmıştır (Burla ve ark., 2008; Kurasaki, 2000).

Veriler kodlandıktan sonra MAXQDA’nın sunduğu modellerden kod alt-kod bölümler modeli kullanılarak araştırmanın bulgularına ulaşılmıştır. Her bir model için ifadelerin yanında görülen rakamlar kodlu bölümleri (katılımcıların o konu ile ilgili toplam ifade sayısına) işaret etmektedir.

Bulgular

Ergenlerle Yapılan Odak Grup Toplantıları Analizi

Bu proje kapsamında *madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden* toplam 42 ergen ile 5 odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmeleri esnasında katılımcılara sorulan sorular, açılış soruları ile giriş niteliğindeki soruları, geçiş soruları ile anahtar sorularını ve sonlandırma sorularını kapsamaktadır (Krueger ve Casey, 2000). Açılış soruları ile giriş niteliğindeki sorular, ergenlerin madde kullanımı hakkında ne düşündüklerinin yanı sıra maddeyi deneme ve maddeye başlama öykülerini içeren sorulardan oluşmaktadır. Geçiş niteliğindeki sorular, ergenlerin aile ilişkileri, okul hayatları ve arkadaş ilişkileri hakkındayken anahtar sorular yaşam becerilerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Sonlandırma soruları ise katılımcıların madde kullanımını engellemek üzere planlanacak bir çalışmada görev almaları hâlinde neler yapacakları ile ellerine sihirli bir değnek verilse

kendilerinin hangi özelliklerini değiştirecekleri sorularını kapsamaktadır. *Madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden* ergenlerle yapılan odak grup görüşmelerine ilişkin araştırma sonuçları, yukarıda anlatılan soru sıralamasına uygun biçimde aşağıda aktarılmaktadır.

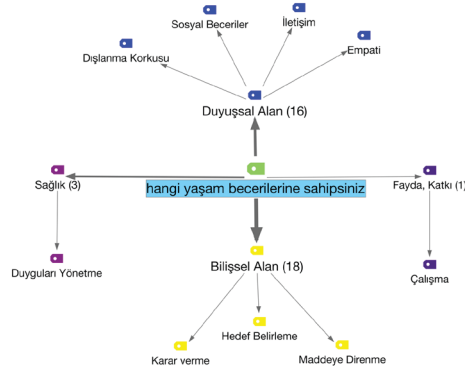
Madde Bağımlısı Olmayan Ergenlerle Yapılan Görüşmeler

Proje kapsamında madde bağımlısı olmayan ergenlerle tek oturumda gerçekleştirilen odak grup görüşmesinin katılımcı sayısı 8 olup bu katılımcılar görüşmelerin analizleri esnasında D1-D8 aralığında kodlanmıştır. Bu bölümde madde bağımlısı olmayan ergenlere madde kullanma hakkındaki görüşleri ve madde karşısında işlevsel buldukları yaşam becerileri ile madde kullanan ve kullanmayan arkadaşlarına dair düşüncelerini belirlemek üzere açılış, giriş, geçiş ve sonlandırma sorularından oluşan 10 soru yöneltilmiş ve alınan cevaplar grup ortamı içerisinde tartışılmıştır. Aşağıda bu görüşmenin sonuçları yer almaktadır.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin madde kullanımı hakkında görüşleri.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerle yapılan görüşmede, ilk olarak madde kullanımı hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Alınan cevaplar, yalnız biri dışındaki tüm katılımcıların madde kullanmayı hiç düşünmediğini ortaya koymuştur. Bu ergenlerin bir kısmı hiçbir arkadaşından madde kullanma teklifi almadığını, bir kısmı ise bazı arkadaşlarının madde kullanmayı teklif ettiğini, ancak buna zorlamadıklarını belirtmiştir. Madde kullanma teklifi alan ergenlerin ifadelerinden bu kişilerle arkadaşlıklarını keserek kendilerini maddeden korudukları anlaşılmaktadır. Burada madde kullanmayı hiç denememiş olan ergenlerin madde kullanmayı hiç düşünmemiş olmaları ya da madde kullanmayı teklif eden arkadaşları ile ilişkilerini kesmeleri, kendilerini madde kullanmaktan koruma noktasında dayandıkları yaşam becerileri bağlamında önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin sahip oldukları yaşam becerileri. Madde bağımlısı olmayan odak grup katılımcılarına hangi yaşam becerilerine sahip oldukları sorulmuştur. Alınan cevaplara göre hiç madde denememiş ergenlerin sahip olduklarını düşündükleri yaşam becerilerine *Şekil 1*'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin sahip oldukları yaşam becerileri.

Şekil 1’de görüldüğü üzere hiç madde denememiş olan ergenlerin Pozitif Genç Gelişimi uyarınca geliştirilmiş 4-H Yaşam Becerileri Modeli’nin duygusal alan ve bilişsel alan kapsamında tanımladığı yaşam becerilerine sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre ergenlerin madde kullanmamasında bilişsel alanda tanımlanan *hedef belirleme*, *maddeye direnme* ve *karar verme* yaşam becerilerinin etkili olduğu söylenebilir.

Maddeye direnme ile ilgili olarak bir katılımcı genç şunları ifade etmiştir:

Bazı arkadaşlarımın, bir kişinin yaptığı şeyi... Mesela bir arkadaşım geliyor; maddeyi kullanıyor, diğer arkadaşım da geliyor; ona bakarak, özenerek kullanıyor. En sevdiğim yönüm benim ona bakıp da kullanmadığım, kullanılmayacağımı bildiğim için en sevdiğim yönüm bu. (D2)

Gençler, duygusal alanda tanımlanan *dışlanma korkusu*, *sosyal beceriler*, *iletişim* ve *empati* yaşam becerilerine sahip olduklarını belirtirken iletişim kurma noktasında da rahat davranabildiklerini ifade etmişlerdir.

Yani, sen birisiyle iletişim kurmaya çalıştığın zaman seni yanından iter. Derler ki o madde kullanıcı, sana da zorlar; yani, senin de hayallerini yıkabilir. (D5)

Katılımcılar, sağlık alanında *duygularını yönetebilme* yaşam becerisi ile fayda, katkı alanında *çalışma* yaşam becerisine de sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Yukarıda verilen ifadelerden de anlaşıldığı gibi görüşmelere katılan ergenlerin kendilerinde var olduğunu düşündükleri yaşam becerileri arasında dışlanma korkusu da yer almaktadır. Katılımcılar, madde kullandıklarında toplumdan dışlanacaklarını düşünmekte ve bu korkuları ile baş etmek için dışlanma korkusu ile baş etme becerilerinden yararlanmaktadırlar. Yine toplumsal bağlamın önemi, ergenlerin kendilerinin sosyal beceriler ile empati ve iletişim yaşam becerilerine sahip olduklarını söylemeleri ile görülmektedir. Dolayısıyla sosyal becerileri ile iletişim ve empati yeteneği gelişmiş ergenlerin, maddeye direnme becerisinin de güçleneceği söylenebilir.

Madde bağımlısı olmayan bu gençler, kendilerinin hedefleri olduğunu, karar verebilme ve duygularını yönetebilme yaşam becerilerine sahip olduklarını söylemektedirler ki esasen maddeye yönelimin oluşmamasını sağlayan etkenler arasında bu yaşam becerilerinin de olduğu kabul edilmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özellikleri hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, söz konusu özelliklerin “aile”, “okul” ve “arkadaş çevresi” olmak üzere üç kategoride tanımlandığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların madde kullanan arkadaşlarının *aileleri* ile sorunları olduğunu ve ev yaşantılarının olmadığını söylemeleri dikkat çekicidir. Aynı zamanda katılımcılar, onların madde bulmak için her şeyi yaptıklarını ve ruhsal/psikolojik sorunları olduğunu da düşünmektedirler:

Aile yönünden bazen tartışırlardı. Bazen bir hafta eve gitmediği oldu, benim yanımda kaldığı olmuştu öyle. (D1)

Evde madde kullanmak için parası yoksa eşyalarını çalıp götürüyor, maddeye karşılık veriyorlardı, öyle yani... (D6)

Katılımcılar, görüşmelerde madde kullanan arkadaşlarının okula gitmedikleri ve sosyal çevrelerinden dışlandıklarına ilişkin gözlemlerinden de söz etmişlerdir:

Okula gitmezlerdi. Annesi harçlık verirdi. Harçlığımı biriktirir, eve gider, madde alırdı. (D8)

Madde kullanan *arkadaşlarının* neden madde kullandıklarına ilişkin görüş ve düşünceleri sorulduğunda sıklıkla verilen cevaplar merak, heves ve özenti duygularına ilişkin olmuştur. Bunların yanı sıra aile içi sorunlar ve karşı cinsle ilişkilerine ait sorunlar da ağırlıklı olarak verilen cevaplar arasındadır:

Sağına soluna bakıyor. Çevresine bakıyor. Böyle, nasıl diyeyim, Bir kişi kullanıyor; ‘ben de kullanayım’ diyor. ‘Nasıl bir şey acaba’ diye... İşte, öyle bir heves oluyor yani. (D2)

Bazıları hevestendir, bazıları aile sıkıntısı, bazıları sevgili ayakları olduğu için... Bende üçü de olmadığı için kullanmıyorum. (D1)

Bunlara ek olarak madde kullanan ergenlerin madde kullanan arkadaşlara sahip oldukları ve onlara hayır diyemedikleri için madde kullandıkları da dile getirilmiştir:

Zaten içlerinden birisi kullanırsa, diğerlerinin içinde kullanma duygusu varsa o ona teklif ediyor, o da kabul ediyor, yayılıyor böylece.. (D4)

“Hayır” diyemiyorlar. (D4)

Madde bağımlısı olmayan ergenlere madde kullanan arkadaşları hangi yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmazlardı diye sorulduğunda, *hedef belirleme*, *karar verme* ve *maddeye direnme* gibi bilişsel alan yaşam becerileri ile *iletişim* ve *sosyal beceriler* gibi duyuşsal alan yaşam becerilerinin üstünde durulmuştur:

Arkadaşımın söylediği gibi bir hobisi olsaydı yani onunla meşgul olurdu.. (D2)

Olumsuz duygularla başa çıkabilme.. (D1)

Genel olarak bakıldığında madde bağımlısı olmayan geçlerin madde kullanan arkadaşları için özellikle aile, okul ve arkadaş çevresinde yaşanan olumsuz durumlara vurgu yaptıkları görülmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin madde kullanmayan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin görüşleri. Madde bağımlısı olmayan odak grup katılımcılarına madde kullanmayan arkadaşlarının özellikleri sorulmuştur. Katılımcılar kendileri gibi madde kullanmayan arkadaşlarının yaşam becerilerine dair öncelikle duyuşsal alan kapsamında tanımlanan *besleyici ilişkiler ve iletişim becerilerinden* bahsetmişlerdir:

Çevresindekilerle falan, herkes mutlu bir şekilde yaşantıları sürüyor, devam ediyor. Sıkıntıları yok, mutlu bir çevreleri var. (D4)

Aynı zamanda katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarının sahip oldukları yaşam becerileri arasında bilişsel alan kapsamında tanımlanan *maddeye direnme ve karar verme* özelliklerine de vurgu yapmışlardır.

İsteği yok yani... Kibirli şeyleri sevmedikleri için kendilerini ifade edebiliyorlar, öyle, o yüzden karar verebiliyorlar. (D1)

İçtikten sonra düşünebiliyor hâlini, nasıl olabileceğini düşünüyor; 'hayır' diyebilme özelliğine sahip, o özelliğini kullanıyor. (D5)

Katılımcılara madde kullanmayan arkadaşlarının hayatlarında ne olsaydı ya da ne olmasaydı madde kullanacakları sorulmuş ve iyi bir aile yaşantısına sahip olmama, kötü arkadaş çevresinde bulunma ile maddeye direnme, sağlıklı karar alma ve duygularını yönetebilme becerilerinden yoksunluk durumlarını kapsayan cevaplar alınmıştır:

Öfke kontrolü, diyebilirim. Bu olmasaydı, kullanabilirlerdi. Karar verebilmek, 'hayır' diyebilme, öyle sağlıklı ilişkiler kurmak bir de... (D1)

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin ailelerinin kendilerine yönelik tutum ve davranışları hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin ailelerinin kendilerine karşı tutum ve davranışları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. Madde bağımlısı olmayan ergenler, ailelerinin onları okulda ve dışarıda başarılı olduklarında ve çalıştıklarında takdir ettiklerini söylemişlerdir:

Kendilerini mutlu edecek davranış yaptığım zaman (D4)

Bir öğretmenim benimle gurur duyduğu için ailemi aramıştı. Aileme söylemişti, böyle böyle bir oğlunuz var, iyi bir davranış gösteriyor diye yani... Öyle oldu. (D2)

Ailelerinin onlara ne zaman kızdıkları ve cezalandırdıkları sorulduğunda ise kötü alışkanlıklar, olumsuz, kötü davranışlar ile sorumluluklarını yerine getirmeme gibi durumlardan bahsetmişlerdir:

Sigara gibi şeyler içersem, okuldan kaçtığımda müdür ararsa velilerimizi, o zamanlar; başka da bir şey yoktur. (D1)

Karşımdaki insana kötü bir davranışta bulunduğum zaman (D4)

Madde bağımlısı olmayan katılımcı ergenlerin ailelerinden beklentileri, ailelerinin onların okul hayatına destek sunmaları, onlara güvenmeleri ve karşılıklı iletişim içinde olmaları noktalarında yoğunlaşmaktadır.

Katılımcı ergenlerin aile ilişkileri hakkında verdikleri bilgiler, ailelerinin kendilerini başarılı ve saygılı olduklarında takdir ettikleri, kötü davranış ve alışkanlıklara sahip olduklarında ise cezalandırdıkları yönündedir. Buna göre ergenlerin maddeden uzak kalabilmeleri, ailelerin çocuklarına yaklaşımları ile çocukların ailelerinden beklentilerine bağlıdır. Buradan, ailelerin çocuklarına yaklaşımları ile çocukların ailelerinden beklentilerinin, onların maddeden uzak kalabilmeleri noktasında belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim madde kullanmayan bu ergenlerin ailelerinden beklentilerinin de karşılıklı iletişim ve eğitim hayatlarına devam etmelerini sağlamaları yönünde olduğu görülmektedir. Yukarıda katılımcı ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özellikleri ile ilgili görüş ve gözlemlerini aktarırken okula gitmediklerinin ve okulda başarısız olduklarının altını ısrarla çizmeleri ile burada ailelerinden beklentilerini belirtirken kendilerini okutmalarını vurgulamaları oldukça çarpıcı bir kesişim noktasını göstermektedir. Buna göre ergenlerin, madde kullanma eğilimi ve davranışının okul hayatıyla yakından ilişkili olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin kendi büyüdükleri ortamda/mahallede çocuk yetiştirmeleri gerekseydi çocuklarının sahip olmasını isteyecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olmayan odak grup katılımcıları, kendi büyüdükleri ortamda çocuk yetiştirmeleri gerekmesi hâlinde onların sosyal çevresini ve arkadaşlarını kontrol etmeye yönelik uygun bir çaba göstereceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çocuklarına sosyal beceriler geliştirmeleri ve maddeye ‘hayır’ diyebilmeleri için destek olacaklarını da belirtmişlerdir.

“Bu dünyada herkes kendine yakışanı yapar, sen de kendine yakışanı yap” derdim. “Maddeden uzak dur” derdim. “Kötü arkadaşlarla aranı kes” derdim. Başka da bir şey yok. (D1)

Eğitimsiz arkadaşlarıyla konuşurmazdım. (D7)

Bunların yanında yetiştireceği çocuğun dinî eğitiminin de önemli olduğunu düşünen katılımcılar bunu şöyle dile getirmişlerdir:

Çocuğumu bir camiye gönderirdim. (D2)

Kur'an'a gönderirdim. (D7)

Çocuklarının hayat hakkındaki deneyimlerini arttırmak için bir işte çalışmaları gerektiğini düşünen bir katılımcı ise bunu şöyle ifade etmiştir:

Çalıştırarak! Mesela, bir yere koyardım. Orda, “baba ben yoruldu” falan dediğinde bir iki ay çalıştırır, çıkarırdım. Hayatın zorluğunu görsün diye çalıştırdım. (D1)

Buradaki en çarpıcı bulgular, katılımcıların şu an yaşadıkları mahallede çocuk yetiştiriyor olsalardı onların çevresini kontrol edecekleri ve onlara sosyal beceriler kazandıracakları hususlarında ortaya çıkmaktadır. Çünkü maddenin geldiği yerin sosyal çevre olduğunu gözlemlemiş oldukları ve bizzat tanımladıkları bir riske karşı belli kontrol mekanizmalarını öngörebildikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların, pek çok olumsuzluğa karşı direnç geliştirilebilmesinde çeşitli sosyal becerilerin işlevselliğine ilişkin farkındalık kazanmış olmaları da yine dikkat çeken bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenleri, önemli hatalar yapan yaşlılarından ayıran en önemli özellikleri/yaşam becerileri hakkındaki düşünceleri. Madde bağımlısı olmayan odak grup katılımcılarına, kendilerini önemli hatalar yapan yaşlılarından ayıran en önemli özelliklerinin neler olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplardan madde kullanmamış ergenlerin, olası durumların sonuçlarını öngörebildikleri ve bu yetiyi kendilerinin ayırıcı özellikleri olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır:

Büyüdüğümde ben de onlar gibi olurum” (D8)

Arkadaşlarım vardı. Onlar kaçardı. Devamsızlık yaptığı için kaldılar. Ben de onlara bakardım, dedim; “ben kaçarsam aynısı olur”. Onun için kaçmazdım yani. Fazla kaçmazdım yani. (D2)

Katılımcıların çoğu iyi arkadaşlara sahip olmalarını ve sorumluluklarını yerine getirmelerini de ayırıcı özellik olarak gördüklerini belirtmiştir. Bunlara ilaveten bir katılımcı da “hayır” diyebilme becerisinin ayırıcı özellik olarak nitelenebileceğini söylemiştir.

Katılımcıların kendilerinin hata yapan diğer akranlarından ayıran özellikleri arasında iyi arkadaşlara sahip olmanın yanı sıra çevrelerinde gerçekleşen farklı süreçleri gözlemleme ve usa vurma yetilerinden bahsetmeleri, bizi yine sosyal çevrenin önemine götürmektedir. Bir diğer deyişle doğru arkadaş seçiminin, gençler tarafından hata yapmanın önündeki en güçlü engellerden biri olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin Türkiye’de madde kullanımını engellemek için yapılacak bir projede görevli olması durumunda yapabilecekleri çalışmalar ve kazandırabilecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olmayan katılımcılar, ergenlerin maddeye başlamamaları için bazı yaşam becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcıların, duyuşsal

alan kapsamında özellikle *sosyal becerilerin* geliştirilmesi gerektiğine ilişkin sözlerine aşağıda yer verilmiştir:

Mesela bir futbola, basketbola, onun gibi bir dallara yönlendirirdim. (D2)

Hobilerini... Mesela yüzmede falan iyi ise yüzdürürdüm, sevdirirdim o dalda. (D6)

Katılımcılar, yine duyuşsal alanda tanımlanan *besleyici ilişkiler, empati ve başkaları için endişe etme* becerilerinin geliştirilmesine de vurgu yapmışlardır.

Ayrıca bilişsel alanda yer alan *hedef belirleme, maddeye direnme, problem çözme ve planlama organize olma* becerilerinin, ergenlerin maddeye başlamamaları için sahip olmaları gereken yaşam becerileri arasında yer vermişlerdir.

Son olarak katılımcılar, ergenlerin *sağlıklı yaşam tarzı seçimlerinin* maddeye başlamama konusunda önem taşıdığı görüşünü paylaşmışlardır.

Sosyal beceriler, katılımcıların odak grup görüşmesinin başından beri vurgu yaptığı başat etkenlerin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer deyişle sosyal beceriler, madde kullanımına başlama noktasında kritik bir direnç kaynağı olarak görülmekte ve bu bağlamda kendisine gereklilik atfedilmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin ellerine sihirli bir değnek verilse değiştirmek ve/veya sahip olmak isteyecekleri özellikleri hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olmayan katılımcıların ellerine sihirli bir değnek verilse kendilerini maddeden korumak için değiştirecekleri ilk özellikleri, yine maddeye direnme becerisi kazanmak yönündedir:

Kafamızdan silerdik, yani kullanmak istemezdik. Sihirli değneği onun için kullanırdık. Bir hobi tutardık, onda ilerlerdik. (D6)

Katılımcılar, ayrıca sosyal beceriler kazanmak ve sosyal çevrelerini değiştirmek için de sihirli değneği kullanabileceklerini ifade etmişlerdir. Madde bağımlısı olmayan gençlerle yapılan odak grup görüşmesi genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların madde deneme ve madde kullanmaya başlama sorunlarına ilişkin olarak bazı kritik noktalara değindikleri fark edilmektedir. Bunlar, aile ilişkileri, sosyal çevre ve sosyal becerilerdir. İnsan, elbette sosyal bir varlıktır ve bir sosyal dünyanın içerisinde doğup sosyalleşme sürecine başlamaktadır. Bu durum, onu içinde bulunduğu sosyal dünyanın örüntülerine açık hâle getirmekte ve etrafında olan bitenden etkilenme düzeyini de arttırmaktadır. Esasen madde bağımlısı olmayan ergenlerin odak grup görüşmesinde kendilerini değerlendirirken aile ilişkilerinin iyi olmasına vurgu yapmaları söz konusu durumun da bir göstergesidir. Bu bağlamda aile ilişkilerinin ergenlerin madde kullanma eğilimlerini belirleyen başat etken olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sosyal beceriler ile hobi ve spor gibi uğraşlar, katılımcıların ergenlerin madde kullanımına yönelmelerinde engel teşkil

ederek onların sağlıklı bir yaşam sürdürmelerini sağlayan ve sağlayacağı düşünülen etkenler içinde addedilmiştir. Katılımcılar, okul hayatının devam etmesinin ve okulda başarılı olmanın kendilerini madde karşısında koruduğunu ve bu sayede hayatları için kendilerine bir hedef belirleyebildiklerini de önemle vurgulamışlardır.

Bağımlılık Riskine Sahip Ergenlerle Yapılan Görüşmeler

Proje kapsamında bağımlılık riskine sahip olan ergenlerle iki oturumda gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin toplam katılımcı sayısı 18 olup katılımcılar, görüşmelerin analizleri esnasında D9-D26 aralığında kodlanmıştır. Aşağıda bu görüşmelerin sonuçları yer almaktadır.

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin maddeyle tanışma hikâyelerine ilişkin görüşleri. Yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin, madde deneme yaşının 9 ila 16 arasında değiştiği belirlenmiştir. Madde deneyen katılımcıların tamamına yakınının, yalnız madde kullanan arkadaşlarının yanındayken bu davranışı göstermesi dikkat çeken bir ayrıntı olarak kaydedilmiştir. Bu durumun istisnası olan iki katılımcı ise maddeyi bizzat satın alıp denediklerini ifade etmiştir:

12 yaşında başladım. Semtimizde takıldığımız büyük abilerimiz var, onlarla beraber oturup kalkınca... Onlar kullanıyordu, biz de onlara özenerek ben ve kardeşim kullanmaya başladım. (D13)

Ben yine arkadaştan aldım, ondan sonra bir süre içtim. Sonra, alıştıktan sonra tek başıma gitmeye başladım torbacıya, ondan sonra tek başıma almaya başladım. (D11)

Katılımcılara kendilerini madde kullanmaya neyin ittiği sorulduğunda alınan cevaplar, özellikle iki etkeni öne çıkarmaktadır. Bunlar, katılımcıların arkadaşlarının madde kullanıyor olması ile maddeye yönelik merak, özenti ve heves duygularıdır:

14 yaşında başladım. Arkadaşım kullanıyordu, ben kullanmıyordum, yanında geziyordum. Yani, her gezdiğimde maddeye daha çok şey yaptım, canım çok istedi. (D9)

12 yaşında başladım. Semtimizde takıldığımız büyük abilerimiz var, onlarla beraber oturup kalkınca... Onlar kullanıyordu, biz de onlara özenerek ben ve kardeşim kullanmaya başladım. (D16)

Bağımlılık riskine sahip olan katılımcıların maddeye başlama nedenleri arasında *aile içi sorunlar, öz güven eksikliği, okuldan kaçmak ve ailenin başı boş bırakması* gibi etmenler de yer almaktadır.

Son olarak katılımcılara ilk kez madde kullandıkları anda hayatlarında ne olsaydı madde kullanmazlardı diye sorulmuştur. Katılımcılar bu soruyu *hedefleri* olsaydı ve *okula devam etselerdi* maddeye başlamayacaklarını ifade ederek cevaplamışlardır:

Çalışsaydım, ben ara vermiştim çalışmaya, madde kullandığım için çalışmıyordum, kullanıyordum daha beter. Güneş enerjisinde dışarıdaydı işimiz. Eğer kullanmasaydım çalışmaya devam ederdim. (D14)

Okula gitseydim maddeyi almazdım. (D10)

Yine katılımcılar, sosyal çevreleri kötü olmasaydı ve hâlihazırda oturdukları semte yaşamıyor olsalardı, aileleri onlara sevgi gösterseydi ve onların dertleriyle ilgilenseydi maddeye başlamayacaklarını ifade etmişlerdir:

“Bizim bu semte gelmeseydik, arkadaşları tanımasaydım, bu arkadaşların girdiği ortama ben girmeseydim, uzatmasalardı, nefsimde sahip çıkıp da hayır deseydim dediğiniz gibi ağzıma vurmazdım, başlamazdım ” (D19)

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin hiç madde kullanmamış olmak için sahip olmayı istedikleri yaşam becerilerine ilişkin görüşleri. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcıların, maddeye direnme yaşam becerisine sahip olmaları durumunda madde kullanmaya hiç yönelmemiş olmalarına ilişkin ifadeleri dikkat çekmektedir.

Katılımcılar, bunun yanı sıra duyguları yönetebilme ve sosyal becerilere sahip olma yaşam becerilerini de madde kullanımından uzak durmayı sağlayan etkenler arasında göstermişlerdir:

...halüsinasyona giriyorlar ya öyle gülüyorlar falan, merak ediyor insan, ‘hele bir deneyeyim’ falan diyor, onu deneyince de öyle oluyor... Yani nefsimize hâkim olabilseydik, aklımızı kullanabilseydik, daha çabuk bırakabilseydik böyle olmazdı (D18)

Evet arkadaşlarımdan dediği gibi nefsimize hâkim olabilseydik kullanmazdık, yani kimse bana uzatmadı açıkçası, ben dedim “verin” (D23)

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin maddeyi bırakma nedenlerine ilişkin düşünceleri. Bağımlılık riskine sahip olan gençlere maddeyi bırakmalarını sağlayan etkenler sorulduğunda alınan cevaplardan ergenlerin madde kullanımından vazgeçmelerinin esas itibarıyla aile, okul ve arkadaş desteği ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bağımlılık tedavi merkezine yani buraya okuldan gönderdiler, “ora iyi yer”, “orada madde-den kurtulman konusunda sana yardımcı olurlar” dediler (D21)

Parkta, bizim binada oturan bir tane çocukla birlikte maddeyi bırakmak için bağımlılık tedavi merkezine geldik. (D23)

Yine ergenlerin madde kullanmayı bırakma nedenleri arasında madde yüzünden aileleri ile yaşadıkları sıkıntılar, ortaya çıkan sağlık sorunları ve dışlanma gibi etkenler de yer almaktadır.

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin düşünceleri. Katılımcılar, madde kullanan arkadaşlarının yaşantıla-

rı, problemleri ve aile özellikleri ile ilgili olarak aileleri ile sorunları olduğunu ve aile ilişkilerinin bozuk olduğunu ifade etmişlerdir:

Aileleri kendilerinden bıkmıştı, “ne oluyorsa olsun, isterse ölsün” diyorlardı. (D9)

Aile yaşantıları iyi değil. Kendilerinin zaten yüzleri değişmiş, yüzleri falan değişik, yaşantıları iyi değil, bazıları sokakta kalıp yatıyorlar. (D20)

Katılımcılar, bu ergenlerin madde bulmak için her şeyi yapacaklarına dair gözlemlerini de dile getirmişlerdir:

Okulda da hırsızlık yapıyordu. (D23)

İnsan babasının cebinden parayı çalıp esrara verdikten sonra ondan bir şey bekleyemezsin. (D18)

Bağımlılık riskine sahip olan gençler, madde kullanan arkadaşlarının eğitim ve okul yaşantıları hakkında, onların okuldan kaçtıklarını veya okulu bıraktıklarını söylemişlerdir. Aynı zamanda görüşmelerde madde kullanan arkadaşlarının sosyal çevreyle ilişkilerinin kötü olduğu ve dışlandıklarına dair gözlemlerini de aktarmışlardır:

Hiç iyi değil, herkes kendini dışlıyor. Bir markete gittiği zaman adam etrafında dönüyor bir şey alıp kaçırarak mı diye? Okula da gitmiyor, mahallede herkes kendini görünce içeri gidiyor. Hiç kimse yanında dolaştırmıyor. Sonra benim çocuğuma da öğretir diye. (D24)

Bizim sınıfta kimse kendini yanında istemiyordu. (D23)

Bağımlılık riskine sahip olan gençler, bu arkadaşlarının neden madde kullandıkları sorusunu cevaplarken ailelerinde madde kullanan kişilerin varlığının yanı sıra maddeye duydukları merak, özentilik ve hevesin de etkili olduğunun üstünde durmuşlardır:

Babası esrarcıydı, abileri kullanıyordu. (D10)

Şimdi çakmak gazını kullandıktan sonra kendi halüsinasyonlarını yaratabiliyorsun, öyle bir şey var. O yönden keyfine diyebiliriz. (D18)

Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılara, madde kullanan arkadaşlarının hangi yaşam becerilerine sahip olsalar madde kullanmayacakları sorulmuştur. Alınan cevaplar da özellikle *maddeye direnme* yaşam becerisinin üstünde durulduğu anlaşılmaktadır.

Tek özentilik; kullanan arkadaşların yanına gitmese, özentilik yapmasa kullanmaz. (D19)

Arkadaşlarım ısrarlara karşı koyabilseydi kullanmazlardı. (D15)

Katılımcılar, ayrıca sağlıklı yaşam tarzı seçimleri, duyguları yönetme, iletişim ve besleyici ilişkiler yaşam becerilerine sahip olmanın da madde kullanımının önüne geçeceğini düşünmektedirler:

Kendini ifade edebilme becerileri olsaydı kullanmazdı. (D13)

Olumsuz duygularla başa çıkabilseydi kullanmazdı. (D11)

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin madde kullanmayan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin düşünceleri. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, Madde bağımlısı olmayan arkadaşlarının sahip olduğunu düşündükleri yaşam becerileri arasında duyuşsal alanda yer alan besleyici ilişkiler ile başkaları için endişe etme becerilerinin olduğunu ifade etmektedirler:

Kendilerini ve ailelerini düşündükleri için kullanmıyorlardı. (D15)

Ailesi iyi geçiniyordur. Ondan dolayı kullanmıyorlardır. (D23)

Katılımcılar, yine madde kullanmayan arkadaşlarında gözlemledikleri yaşam becerilerinden bahsederlerken maddeye direnme, hedef belirleme ve karar verme özelliklerine de atıf yapmaktadırlar:

Sigara bile kullanmıyordu, benim kullanmayan arkadaşlarım. Sonradan sigaraya başlayanlar da var sigaraya başlamayanlar da var. Yani, bizim tavrımızı, hareketlerimizi falan, bize başkalarının tepki gösterdiğini görek, yani bizim hâlimize bakarak bir şeyler çıkartmış olabilir. (D18)

Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarının sahip olduklarına inandıkları yaşam becerileri içinde sağlıklı yaşam seçimi ve benlik saygısına da yer vermişlerdir:

O arkadaşlar ciğerlerine zarar vermemek için kullanmadılar. (D12)

Kötü arkadaşlara yönelseydi kullanırdı. Kendilerine önem verdikleri için kullanmıyorlar. (D9)

Katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarının hayatlarında ne olsa madde kullanırlardı sorusuna verdikleri cevapların genelinde iyi aile yaşantıları olmasaydı madde kullanırlardı tespitini yapmaktadır. Ayrıca bu arkadaşları için kötü çevreye sahip olsalardı, okula devam etmeselerdi ve sağlıklı karar alma özellikleri bulunmasaydı madde kullanırlardı diyerek sözü geçen etkenlerin belirleyiciliğinin de altını çizmişlerdir:

Aileleri doğru yönü göstermeseydi kullanırlardı. (D16)

Ailesi sahip çıkmasaydı kendine. (D20)

Yani aileleriyle araları kötü olsaydı kullanırlardı. (D23)

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere maddeye yönelim esas itibarıyla ailelerin çocuklarına tutumuna bağlı olarak gerçekleşmekte ve yapıcı aile ilişkilerine sahip ergenlerin çoğu madde kullanmayı hiç denememektedir.

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin, madde kullanmaları karşısında ailelerinin aldığı tutum ve davranışlar hakkındaki görüşleri. Bağımlılık riskine sahip

olan katılımcılar, ailelerinin onların madde kullandığını öğrendiklerindeki ilk tepkilerinin kızmak, dövmek ve/ veya çare aramak yönünde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcı beyanlarından hiç tepki vermeyen ailelerin yanı sıra çocuklarını evden kovma noktasına varan ailelerin de olduğu anlaşılmaktadır.

Babam ilk duyduğunda evden kovmuştu, annem de nasıl bırakabileceğimle ilgili çevreden fikir aldı, Oya Bahadır'ı önerdikleri için buraya geldim. (D16)

İlk tepkileri beni dövdüler, ...abim sallamanın kılıfını taktı, beni sallamayla dövmüştü. (D10)

Burada, katılımcı ergenlerin huzurlu bir aile ortamında yaşasaydılar maddeyi hiç kullanmayacaklarını dile getirmeleri önem arz etmektedir. Zira bu bulgular, ergenlerin madde kullanmayan arkadaşlarının iyi aile yaşantılarına yaptıkları vurguyla örtüşür mahiyettedir.

Dövmek çare değil, kavga etmeseydik, birbirimizi dinleseydik, nasihat verseydi, bir çözüm yolu bulsaydı... "Üstü kapalı kavga ettikten sonra ben de evden kaçtım. Üstü kapalı bir şekilde kaldı bu konu." (D9)

İyilikle sorsalardı 'neden kullandın' diye, "kullanma" deselerdi kullanmazdım. (D10)

Ailemin benimle oturup konuşmasını derdimi dinlemelerini, neden kullandığımı sormalarını istedim. (D16)

Katılımcı ergenlerin madde kullanmaktan uzak durabilmek için ailelerinden beklentilerinin başında anlayışlı olmaları ve kendilerini dinlemeleri gelmektedir:

Beni dışlamalarını istiyorum, hesaba almıyorlar. (D10)

Şu an iş, bizim, dayımın işi. Kullandığım için güvensizlikler arttı, kullanıyorum diye beni bir süreliğine işe almadılar. Yani, o kadar dedim, almadılar, 'gelmesin' dediler. Şu an beklentim beni işe almaları. (D11)

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin kendi büyüdükleri ortamda/ mahallede çocuk yetiştirmeleri gerekseydi çocuklarının sahip olmasını isteyecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, kendi büyüdükleri mahallede çocuk yetiştirmelerinin gerekmesi hâlinde öncelikli olarak ona maddeye direnmesini öğreteceklerini dile getirmişlerdir. Yine bu gençler çocuklarının çevrelerini kontrol edeceklerini, iyi aile ilişkileri kuracaklarını, sosyal beceriler geliştirmelerine yardımcı olacaklarını da ifade etmişlerdir. Bir katılımcı, çocuğuna iyi örnek olacağından bahsederken diğerleri de iyi eğitim almasını sağlayacaklarını söylemişlerdir:

Oğlum olsa eğitimi üzerinde dururum, güzel yerlerde yetiştiririm. (D14)

Herhangi bir maddeyi denemiş katılımcılar, son olarak çocuklarının bir yandan duygularını yönetebilmelerini öğrenirken bir yandan da hayatın zorluklarını görüp bilmelerinin önemine de vurgu yapmışlardır.

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin Türkiye’de madde kullanımını engellemek için gerçekleştirilecek bir projede görevli olmaları durumunda yapabilecekleri çalışmalar ve kazandırabilecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, ergenlerin madde kullanmalarını engellemek için onların sosyal becerilerini ve empati becerilerini geliştireceklerini dile getirmişlerdir:

Gençleri maddeyi bırakmaları için eğlendirirdim, unuttururdum maddeyi. (D10)

Türkiye’de en az her ilde 2 tane onlara özel spor salonları yapardım. Spora çekerdim. (D16)

Katılımcılara göre hedef belirleme de madde kullanımını engellemek için kazandırılması gereken önemli yaşam becerileri arasında yer almaktadır:

Okuturdum, okumak istemiyorsa bir meslek sahibi yapardım, bir mesleğe koyabilirdim, o şekilde yanında olabilirdik. (D11)

Katılımcılar, aynı zamanda karar verme, problem çözme ve duyguları yönetme yaşam becerilerinin gençlere kazandırılmasının da onları maddeye yönelmekten koryacağı noktasında da hemfikirdirler.

Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin ellerine sihirli bir değnek verilse kendilerinde değiştirmek ve/veya sahip olmak isteyecekleri özellikler hakkındaki görüşleri. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, ellerine sihirli bir değnek verilse bilişsel alan, duyuşsal alan ve sağlık alanı kapsamında değiştirmek ve/ veya sahip olmak istedikleri özellikler olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda maddeye direnme özelliği kazanmak yaşam becerisine ilk sırayı verirken maddeyi tamamen ortadan kaldırmak istediklerini de dile getirmişlerdir:

Israrlara karşı koyabilmek, sağlıklı ilişkiler kurabilmek, bu kadar. (D11)

Katılımcıların, bilişsel alanda değiştirmek ve/ veya sahip olmak istedikleri yaşam becerileri ise hedef belirleme, problem çözme, karar verebilme olarak sıralanabilir:

Karar verme özelliğimi ve öfke kontrolümü değiştirmek isterdim. (D16)

Aynı zamanda sihirli değnekle oturduğu çevreyi değiştirmek isteyen katılımcılar da vardır. Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar, madde kullanmanın yaşanılan çevreyle ilişkisini özellikle vurgulamışlardır. Örneğin çocukları olduğu takdirde hâlihazırda yaşadıkları mahallede oturmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise tüm bunların da ötesine geçerek hayatlarını sil baştan değiştirmek istemlerini açıkça da dile getirmişlerdir:

Sil baştan hayatımı değiştirdim. (D22)

İlk önce oturduğum çevreyi değiştirdim. (D9)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden Ergenlerle Yapılan Görüşmeler

Proje kapsamında madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerle iki oturumda gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin toplam katılımcı sayısı 16 olup katılımcılar, görüşmelerin analizleri esnasında D27-D42 aralığında kodlanmıştır. Aşağıda bu görüşmenin sonuçları yer almaktadır.

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin maddeyle tanışmalarına yönelik algıları. Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılar arasında maddeye başlama yaşının 9 ila 14 aralığında değiştiği görülmektedir. Bu katılımcıların maddeyi ilk kez kullanmalarının çoğunlukla arkadaşları vasıtasıyla gerçekleştiği fark edilmektedir. Ancak ailede bir kullananın olması, ergenlerin maddeyi evlerinde bulmaları gibi bir sonuç da doğurmaktadır. Nitekim evlerinde madde bulunan katılımcıların maddeye başlamaları da bu şekilde olmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların bazıları maddeyi yaşadıkları mahallede dolaşan madde satıcılarından ve hatta mahalleden komşu oldukları madde satıcılarının evlerine giderek bizzat aldıklarını belirtmişlerdir.

On bir yaşındaydım. Ben, yani kimseden bulaşmadım, ben evimizde buldum. Yani, bizim çevremizde öyle şeylere çok yatkındı. Genellikle torbacı bölümü çoktu, bizim evin oralarda. Yani ondan da böyle saklama durumları olmazdı, göstere göstere içerlerdi. Yani, o yaşında bile bildirdim onun ne olduğunu. Ben de babamın çekmeceğinde buldum, başladım. Bir merak ettim. (D34)

İlk arkadaşım ile beraber, babam beni büfeye hep salardı. Babam alkol içiyordu. Büfeye gittim, dedim; “babam alkol istiyor” dedim, alkol aldım. Arkadaşım ile beraber oturduk, içtik. Geri arkadaşım “gel” dedi; “Arkadaşım, bir şey daha alalım” dedi. “Esrar alalım” dedi, gittik. Beraber esrar almaya gidiyorduk. Esrarı, kendi gitti, bir eve girdi; evden aldı, çıktı. O zaman ben de dedim, “tamam, ben gelsem bana da verir mi” dedim, “buradan?” “Verir” dedi arkadaşım, bana öğretti yerini. Ben de oradan aldım ilk başta. (D31)

Katılımcıları madde kullanmaya iten nedenler arasında öne çıkanlar yine madde kullanan arkadaşların olması ile maddeye duyulan merak, özenti ve heves duygularıdır:

On yaşındaydım. Bir yerde çalışıyordum. Daha yaşım küçüktü, yani işe girdiğimde... İş yerimde kullanan arkadaşlarım vardı, onlar kullanıyordu. Haftalığı aldığımızda yanlarına gittim, işte beraber içmeye başladık. (D27)

Katılımcı ergenlerin, kendilerini madde kullanmaya iten etkenlerden bahsederken aile içi sorunlar ve şiddet gibi ailevi nedenlerin yanı sıra öz güven eksikliği ya da kendini ispat etme isteği gibi psikolojik nedenlere de yer verdikleri gözlemlenmiştir:

Benimki anne babam ayrılmış, ikisi... Yani, babam tarafından nenelerime, babaanneme soruyorum mesela; “Annem niye gitti?” O, bana; suçun hepsini anneme atıyordu, hep suçu ona atıyordu. Anne tarafına gidiyordum, anneannemin yanına, “hep babanın suçu” diyordu. Artık nasıl söylesem, bunalıma girmiştim, yani bazı kadınlar, mahalledeki kadınlar kapı önünde oturanlar diyordu; “bak bunun annesi babası yok günahtır.” Hep beni zavallı yerine koydukları zaman kinleniyordum, aileme kin besliyordum. Her birini gördüğümde bana acıyacak bir hâle geldiği zaman içiyordum. (D28)

Yine katılımcılara, ilk madde kullandıklarında hayatlarında ne olsaydı madde kullanmazlardı diye sorulmuştur. Katılımcılar ise cevaben hayatta hedefleri olsaydı, kötü bir çevreleri olmasaydı, ailelerinden sevgi görebilselerdi, zararlarını öngörebilselerdi maddeyi hiç kullanmayacaklarını dile getirmişlerdir:

Okula gitmediğim için... Okula gitseydim, okula odaklansaydım şimdi o hâlde olmazdım. Okulumu okumuş olurudum. (D28)

“Bir yere madde almaya gidelim” dedi, kendisi. Ben de “işim var” deseşdim, gitmeseydim o maddeyle tanışmazdım. (D33)

“Hayır” demeyi bilseydim belki içmezdim, arkadaşım demişti. (D41)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin sahip olmak istedikleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Katılımcılar yoğun bir biçimde maddeye direnme yaşam becerisine sahip olsalardı maddeyi kullanmayacaklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda problem çözme, karar verme ve duygularını yönetebilme yaşam becerileri gelişmiş olsaydı madde kullanmayacaklarını ifade eden katılımcılar da olmuştur:

Geleceğimizi düşünebilseydim o maddeye bulaşmazdım. (D32)

Eğer ailem, yani, beni biraz daha iyi yetiştirseydi. Ben küçükken babamdan çok şiddet gördüm, yani onun için de eve gitmezdim, kaçardım. Yani, sürekli arkadaş ortamına giderdim, daha çok küçüktüm, 4 veya 5 yaşındaydım. Arkadaşlarımla hırsızlığa giderdim. Eğer ailem beni dövmeseydi, şiddet göstermeseydi ya da ben yanlış arkadaşlıklar seçerken doğru kararları verebilseydim ya da insanlara ‘hayır’ diyebilseydim kullanmazdım diye düşünüyorum. (D36)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin maddeyi bırakma nedenleri hakkındaki görüşleri. Madde kullanan ergenlerin madde kullanmayı bırakma istemleri ve tedavi olma kararlarının veya tedaviye başlama kararlarının başat nedeni, madde yüzünden suç işliyor olmalarıdır:

Merhaba arkadaşlar... Benim nedenlerim hırsızlık yapıyordum. Madde bulmak için polise düştüm. Polisler madde kullandığımı biliyorlardı. Aileme haber verdiler. Ben de -ailem ağladı- ailem üzülmesin diye ‘tamam tedavi olacağım ben’ dedim. Polislere sorduk; ‘böyle bir yer var mı?’ diye ‘var’ dediler. Ailem üzülmesin diye tedavi olmaya geldim. Hem de kendim için... Bıkmıştım artık, her gün aynı şeyi yapmaktan. (D31)

Merhaba arkadaşlar... Beni iyileşmeye iten şey en çok da aile içi sorunlarımdı. Para bulamadığım zamanlar, yani, evin eşyalarını satıyordum. (D40)

Ergenlerin madde kullanmayı bırakmalarında madde kullanımının yol açtığı psikolojik/ ruhsal bozukluklar, ailevi sorunlar ve toplumsal dışlanmanın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, bu süreçte mobil desteğin (hastanın bulunduğu yere tedaviyi götürmek) kendilerine erişimi sayesinde tedavi almaya başladıklarını da ifade etmişlerdir:

Bi yerden sonra anne baba da kalmadı, bi yerden sonra gerçekten sağıma baktığım soluma baktığım anda bir tane insan bulamıyordum. (D41)

Beni de bu tedaviye iten tek nedenlerden birisi bir ailemle yaşadığım sorunlardı, bir de dışlanmaktı. Çok dibe düşmüştüm, yani herkes beni dışlıyordu; “bu madde kullanıyor, artık bundan bi’şey olmaz, bundan adam olmaz” bu şekil kelimelerde artık ben çok utanç duymaya başlamıştım. (D35)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin görüşleri. Madde kullanan arkadaşlarının yaşantıları, problemleri ve aile özellikleriyle ilgili olarak öncelikle ailevi sorunlarının olduğunu ifade etmişlerdir:

Boşanmışlar... Babası da izin vermiyordu, annesinin yanına gitsin diye... Diğeri de yok-sulluktan... Öbürü olsun, yani ailesi sahip çıkmıyordu. Yani, o yüzden madde kullanıyorlar. Yani, sorunlar benimkine çok benziyordu. Birbirimizin sorunları aynıydı. (D31)

Hepimizin aile sorunu... Birisinin babası ölmüş, ya diğerininki annesi babası boşanmıştı, diğerininki anne babası vefat etmiş, bu gibi sorunlar vardı. Yani, her ortamda oturduğumuz zaman; yani, ister istemez dertlerimizden bahsederdik. Yani, biri diyordu; “keşke annem babamdan boşanmasaydı”, diğeri “keşke annem ölmeseydi, belki bu hâlde olmazdım” diye, “belki babam ölmeseydi, bu hâlde olmazdım”. Benim altı tane arkadaşım vardı, hepsinin de ailesinde bir sorun vardı. Bir ailesi olsaydı, bir aile düzeni olsaydı belki şimdi arkadaşlarım bu hâlde olmazlardı. (D28)

Katılımcıların, madde kullanan arkadaşlarına dair tespitleri arasında bozuk sağlık, sosyal dışlanma, akademik başarısızlık durumları da yer almaktadır. Özellikle dikkat edildiğinde, madde kullanan arkadaşlarının neden madde kullandıklarına ilişkin ya da hangi yaşam becerilerine sahip olurlarsa madde kullanmazlardı sorusunun katılımcılarca cevaplanmadığı görülmektedir.

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin madde kullanmayan arkadaşlarının özelliklerine ilişkin görüşleri. Katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarında gözlemledikleri yaşam becerilerinden duyuşsal alanda tanımlı *besleyici ilişkiler*, *sosyal beceriler*, *başkaları için endişe etme* becerilerinin madde kullanımının önüne geçtiğini düşünmektedirler:

Onların özellikleri ailelerinin sözünü dinlemeleriydi. Aileleriyle hiç tartışmaya girmemeye bakarlardı. Ne derlerse “tamam anne” derlerdi. Okulda öğretmenlerinin sözünü dinlerlerdi. Başarıları yüksekti. Kötü arkadaş çevreleri olmadığından, iyi arkadaş çevresi olduğundan kullanmadılar. (D30)

Arkadaş seçimini güzel yaptıkları için kullanmadılar. (D29)

Yine katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarının bilişsel alanda tanımlı maddeye direnme becerisinin onların madde kullanmamalarını sağlayan başat özellikleri olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda *planlama*, *problem çözme* ve *hedef belirleme* yaşam becerilerinin de madde kullanımından koruyan diğer yaşam becerileri arasında olduğunu grupta paylaşmışlardır.

Benim de kullanmayan arkadaşlarım birileriyle bir ortam yaparlar, ders çalışırlardı. Ama biz de manzaralı bir yere geçerdik, alkollerimizi alırdık, müziğimiz de olurdu. İşte böyle dertleşirdik; ama hep hayat kötü dedik, yani. (D30)

Son olarak sağlık alanında tanımlı benlik saygısı ve duyguları yönetebilme yaşam becerileri, katılımcıların madde kullanmayan arkadaşlarında gözlemledikleri diğer özellikleri oluşturmuştur:

Kendilerine saygı duyulabiliyordu, belki bu şekilde madde kullanmayabilirler yani. (D35)

Katılımcılara madde kullanmayan arkadaşlarının hayatlarında ne olsaydı ya da ne olmasaydı onların da madde kullanmaya yönelebilecekleri sorulmuştur. Katılımcılar, bu soruyu iyi aile yaşantıları olmasaydı, kötü bir çevreye sahip olsalardı, okula devam etmeselerdi ve maddeye direnme özellikleri olmasaydı diye tanımladıkları olumsuz durumlara atıf yaparak cevaplamışlardır:

Onlar da yanımızda olduğu zaman bizimle takılıydı, geceleri eve gitmeseydi, top oynamasaydı, boş vakitlerini bizimle takılsa, bizimle daha çok takılıydı onlar da içerdi yani... Her gördüğü zaman merak ederdi. Ya da okulundan kaçsaydı, evden kaçsaydı, babası dövseydi... (D28)

İradesine sahip olmasalardı kullanırlardı. Eve gitmeselerdi, hırsızlık yapsalardı kullanırlardı. Yani, maddeye düşerlerdi. (D33)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ailelerinin çocuklarının madde kullanmasına karşı tutum ve davranışları hakkındaki görüşleri. Madde kullanan katılımcıların çoğu, ailelerinin madde kullandıklarını ilk öğrendiklerindeki tepkilerini kızıp dövme ve/veya evden kovma olarak açıklarken bazıları da ailelerinin onlara duyduğu güvenin sarsıldığından söz etmiştir.

Benim ailem öğrendiğinde ters tepki verdiler. Evden kovuldum. Sokakta kaldım bir ay. (D27)

Benim de ilk öğrendikleri zaman bir ay boyunca ailemle ilişkim kesildi. (D30)

Annem “oğlum içme” dedi, “babam duyarsa kötü olur” dedi. Ben hâlâ içmeye devam ettim. Eve gelmemeye başladım. Babam duydu; babam beni dövdü. Ben de evden kaçtım. (D31)

Bununla birlikte çocuklarının madde kullandığını ilk öğrendiklerinde tepkisiz kalan aileler de olmuştur:

Benim ilk madde kullandığımı öğrendiklerinde ben söylemiştim kendilerine, Yani, hiçbir şey demediler. (D32)

Katılımcılar, huzurlu bir aile ortamları olsaydı maddeye başlamayacaklarını ifade etmişlerdir. Buradan anlaşılacağı gibi aile ortamı, madde kullanan bireyler için öncelikli bir öneme sahiptir. Yukarıda, daha önceki başlıklarda da tartışıldığı ve görüldüğü üzere huzurlu bir aile ve çocuklarıyla doğru iletişim kuran anne babalar, madde kullanan çocukların özlem duyduğu temel unsurların başında yer almaktadır:

Yani, gelseydi yanıma, öğüt verseydi. (D30)

Destek çıksalardı bana... Bana deselerdi ki “oğlum, içme bu zararlı”, ben de kullanmazdım. (D31)

Ailemin ilk önce güzel karşılasalardı; yani, deselerdi ‘gel içme, seni başka şehre göndereyim’. Ben hiç kullanmazdım yani. (D27)

Annem babam boşanmasaydı benim. Annem ve babam yan yana olsaydı, ikisi bana sevgilerini iletseydi bile içmezdim ben. Düşmezdim yani o hâllere. (D28)

Madde kullanmamak için ailelerinden beklentilerinin neler olduğuna ilişkin soru, madde kullanan genç katılımcılar tarafından anlayışın hâkim olduğu mutlu bir aile yaşantısı istemi dile getirilerek cevaplanmıştır:

Ailemle aram iyi olsaydı, ailemle, evden kaçmasaydım, okuluma baksaydım bu şekilde madde kullanmazdım. (D31)

Babamın başına olaylar gelmeseydi, belki bu maddeyi kullanmazdım. Yani, şu anki beklentilerim bana destek çıkarak ailece bir arada olmak inşallah. (D32)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin kendi büyüdükleri ortamda/ mahallede çocuk yetiştirmeleri gerekseydi çocuklarının sahip olmasını isteyecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılar, çocuk sahibi olsalardı onları yetiştirirken öncelikle maddeye direnebilmeyi öğreteceklerini ve çocuklarının çevresini kontrol edeceklerini ifade etmişlerdir:

Ben de yani çocuğumun bir an peşinden ayrılmazdım, yani arkadaşı, yani kendinin arkadaşı olurdu. (D27)

Okullarına her gün ben götürür ben getirirdim. “Hayır” demesini öğrettirdim arkadaşlarına. Aile sözünü dinlemesini isterdim. (D31)

Aynı zamanda çocukları olduğunda onlara sosyal beceriler kazandıracaklarını, dinî eğitim almalarını istediklerini, hayatın zorluklarını çocuklarına göstereceklerini ve onlara iyi örnek olacaklarını da dile getirmişlerdir:

Mesela çocuğumu farklı aktivitelere gönderirdim. Yüzme olsun, spor olsun. “Hayır” diyebilmeyi öğrettirdim. Duygularıyla, olumsuz duygularıyla nasıl başa çıkacağını öğrettirdim yani. (D34)

Hep bizimle hareket etmesini isterdim. Yani ona ‘hayır’ söylemeyi öğrettirdim. Çocuğum büyük olsaydı arkadaş çevresine dikkat ettirirdim. Gece geç saatte eve gelmemesini isterdim, yani öğrettirdim. Biz sigaradan başladık, maddeyle sonunu bitirdik. Kesinlikle sigara içmesini istemezdim yani. (D28)

Son olarak madde kullanan genç katılımcılar çocuk yetiştirirken onun umutlu olmayı ve hedef koymayı bilmesini önemseyeceklerini de belirtmişlerdir:

Arkadaş seçiminin iyi olmasını isterdim. Arkadaşını doğru seçmesini isterdim. Yani, gününü yapılandırmasını isterdim. Günlük bir hedef koymasını isterdim. Umutlu olmasını isterdim. (D29)

Yani, kendisiyle paylaşım yaptım, çokça yanına giderdim, yani kendisine bazı şeyler derdim “ya sen bu olacaksın sana yardım edeceğim destek çıkacağız yakında doktor olacaksın”... (D29)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin Türkiye’de madde kullanımını engellemek için gerçekleştirilecek bir projede görevli olmaları durumunda yapabilecekleri çalışmalar ve kazandırabilecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşleri. Madde kullanan katılımcılar, ergenlerin madde kullanmalarını engellemek için duyuşsal alanda tanımlanan yaşam becerilerinden *sosyal beceriler*, *empati* ve *iletişim becerileri* ile *besleyici ilişkilerin* geliştirilmesine vurgu yapmışlardır. Katılımcılar *bilişsel alanda* tanımlanan yaşam becerilerinden ise hedef belirleme, maddeye direnme ve karar verme becerilerinin kazanılması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca sağlık alanında tanımlı duyguları yönetme ve benlik saygısı yaşam becerilerinin de madde kullanımını önlemede etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Mesela okulların içinde “hayır” diyebilmek ile ilgili dersler, duygularımızla nasıl baş ederiz farklı aktiviteler, kendimizi iyi hissettirmenin yolları... Böyle dersler verelim yani ya da satranç olsun futbol olsun yüzme olsun, böyle kurslar açardım. El işi kursları açardım. (D27)

Mesela, ben onların insanlara ‘hayır’ deme becerilerini geliştirdim. İnsanlarla ilişkilerini nasıl düzeltebilecekleri konusunda onlara yardım ederdim, aileyle olan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusunda yardım ederdim. Ailelerine ders verirdim. (D36)

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ellerine sihirli bir değnek verilse kendilerinde değiştirmek ve/ veya sahip olmak isteyecekleri özellikler hakkındaki görüşleri. Madde kullanan katılımcılar, ellerinde sihirli bir değnek olsa kendilerine duygularını yönetme ve maddeye direnme yaşam becerilerini kazandıracaklarını ve hatta karakterlerini değiştireceklerini dile getirmişlerdir:

Kendimi ifade ederdim. Yani, her şeyin bir çaresini bulurum. Mesela, hocalardan yardım isteyebilirdim. Çok etkili olurdu. (D30)

Kişiliğimi değiştirdim. Duygularımı değiştirmeye çalışırdım. Hangi duyguyu yaşayabileceğimi şey ederdim. Maddeye başlamazdım. Utangaçlığımı değiştirdim. Hemen birisi bana bir laf söylediğinde alınırđım. Gider maddede bulurdum çözüümü. Alınmazdım, alınganlığımı yok ederdim. Israrlığımı yok ederdim. (D31)

Karakter kusurlarımı kaldırırdım. Bütün karakter kusurlarımı. (D29)

Katılımcılar bu sihirli değnek ile sosyal çevrelerini değiştireceklerinden, kendilerine besleyici ilişkiler ile yılmazlık becerilerinin beraberinde problem çözme becerisini kazandıracaklarından da bahsetmişlerdir:

Ben de özellikle kendime asla asla asla asla vazgeçmeme özelliğini katardım. Vazgeçmezdim. Kendime dayanma gücü katardım, yani dayanma gücü katardım dayanmak için. Ken-

dime unutma, yani onu kolaylıkla bırakabilme, unutma gücünü katardım. İsteklilik ilkesini katardım. Kendime, yani nasıl diyeyim söz dinleme; yani, uslu durabilme, 'hayır' diyebilme özelliğini katardım. (D39)

Ergenlerle Yapılan Görüşmelerin Karşılaştırılması

Proje kapsamında madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerle 5 ayrı odak grup görüşmesi yapılmış ve bu odak grup görüşmelerine toplam 42 ergen katılmıştır. Katılımcılar, görüşmelerin analizleri esnasında D1-D42 aralığında kodlanmıştır. Görüşme analizleri ve sonuçları 3 grup hâlinde karşılaştırılmıştır. Aşağıda bu karşılaştırmaların sonuçları yer almaktadır.

Ergenlerin Maddeyle Tanışma Hikâyelerine İlişkin Düşüncelerine Göre Karşılaştırılması

Yapılan odak grup görüşmelerinde bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar ile bir madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılara maddeyle tanışma hikâyeleri sorulmuştur. Katılımcılar, maddeye kaç yaşında başladıkları, ilk kez kimden ve nasıl aldıkları ile onları madde kullanmaya iten nedenlere ilişkin sorulara cevap vermişlerdir. Aynı zamanda bu gençlere, hayatlarında ne olsaydı madde kullanmayı hiç denemeyecekleri sorusu da yöneltilmiştir.

Gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin katılımcılarından bağımlılık riskine sahip olanların bir iki istisna ile yalnızca arkadaşlarından aldığı, madde kullanan ve tedavi olanların ise maddeye erişimlerinin yalnızca arkadaşları vasıtası ile olmadığı anlaşılmıştır. Buna göre ikinci gruptaki katılımcıların ifadelerinden, maddeye bizzat torbacılardan satın alarak ya da çalarak ulaştıkları bulunmuştur.

Bağımlılık riskine sahip olan kişiler ile madde kullanıp tedavi olan kişilerin madde kullanmaya iten nedenler bakımından en önemli farklılığı, bağımlılık riskine sahip olan kişilerin hiçbirinin ailesinde madde kullanan kimsenin olmaması, buna karşın madde kullanan ve tedavi olan katılımcılardan kiminin ailesinde böyle kişilerin olmasıdır. Ayrıca yine tedaviye devam eden katılımcılar arasında kendini ispat istemi ve aile içi şiddet etkenleri de maddeye başlamanın nedenleri içinde gösterilmiştir. Katılımcılara hayatlarında ne olmasaydı madde kullanmazlardı diye sorulduğunda ise madde kullanan ve tedaviye devam eden katılımcılar, bağımlılık riskine sahip olan kişilerden farklı olarak aile içi sorunları olmasaydı ve kendilerine güvenleri olup kendilerini ifade edebilselerdi de madde kullanmayacaklarını belirtmişlerdir.

Ergenlerin, hangi yaşam becerilerine sahip olsaydınız madde kullanmazdınız (?) sorusuna ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. Ergenlerin hangi yaşam becerilerine sahip olsaydınız madde kullanmazdınız şeklindeki soruya verdikleri cevap-

ların birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Bu bağlamda her iki katılımcı grubu da maddeye direnme yaşam becerisinin maddeye başlamamak için önemli olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte bağımlılık riskine sahip olan katılımcıların, sosyal becerilere sahip olmanın maddeye başlamamada etkili olduğu yönündeki görüşleriyle diğer gruplardan ayrılmıştır.

Ergenlerin maddeyi bırakma nedenlerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. Bağımlılık riskinde olan katılımcıların madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılardan önemli ayrışma alanlarından birini maddeyi bırakma nedenleri oluşturmaktadır. Öyle ki madde bağımlısı olup tedaviye devam eden gençler, madde bulmak için suç işleme noktasına gelene kadar bırakmayı düşünmezken bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar aile, okul ve arkadaş etkisiyle maddeyi bırakma fikrini benimsemişlerdir. Buna karşın bağımlılık riskinde olan katılımcılar psikolojik/ ruhsal sorunlarla ilgili hiçbir ifadede bulunmazlarken madde kullanan ve tedavi olan katılımcılar diğer etkenlerin yanı sıra maddeyi bırakma nedeni olarak psikolojik/ ruhsal bozukluklarından da bahsetmişlerdir.

Ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının özellikleri hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden odak grup katılımcıları, madde kullanan arkadaşlarının madde kullanma nedenleri ve onların hangi yaşam becerilerine sahip olsalar madde kullanmayacakları ile ilgili çok fazla görüş beyan etmemişler, daha çok kişisel özellikleri ve problemleri üzerinde durmuşlardır. Bunun nedeni ise katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere madde kullanan kişilerin kendileri ile benzer durumda ve özelliklere sahip olmalarıdır. Her üç grupta da madde kullanan kişilerin aile sorunları olduğu yoğun bir biçimde dile getirilmiştir. Buna istinaden maddeye başlama ve kullanmayı sürdürme davranışlarının ortaya çıkmasında ailenin belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

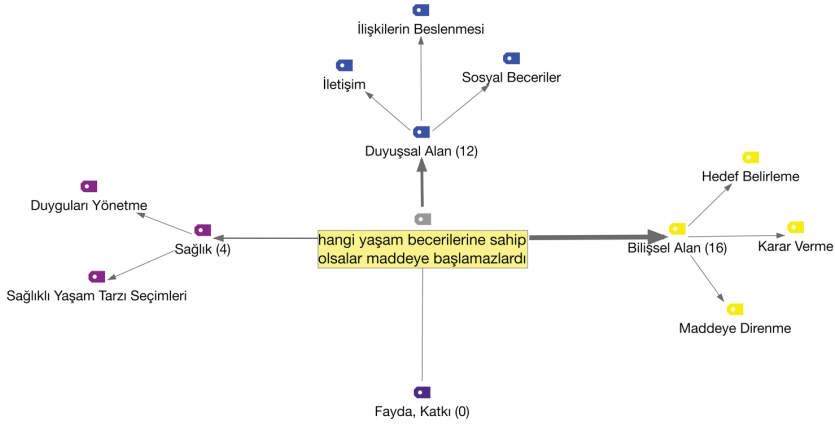
Her üç grup da sosyal çevreyle etkileşim bakımından madde kullanan arkadaşlarının dışlandığı noktada hemfikirken hiç madde denememiş katılımcılar, madde kullanan arkadaşlarının sosyal ilişkilerinin kötü olduğunu ve madde kullanan kişilerin hep birlikte dolaştıklarına ilişkin gözlemlerini dile getirmişlerdir.

Madde bağımlısı olmayan katılımcılar, madde kullanan arkadaşlarının neden madde kullandığı sorusuna çoğunlukla maddeye yönelik merak, özentî ve heves duygularını vurgulayarak cevap vermişlerdir. Ayrıca madde kullanan arkadaşlarının karşı cinsle olan ilişkilerinde sorunları olduğu için madde kullandıkları, yalnızca madde bağımlısı olmayan katılımcılara ait bir görüş olarak kaydedilmiştir.

Madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riskine sahip olan, madde bağımlısı olup tedaviye devam eden gençlerden oluşan üç ayrı gruba madde kullanan arkadaşları, hangi yaşam becerilerine sahip olsalardı maddeye hiç başlamazlardı diye sorulmuş-

tur. Ancak bu soruya madde kullanan ve tedavi olan katılımcılardan açık bir cevap alınamadığı görülmektedir.

Madde kullanan kişilerin hangi yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklarına ilişkin katılımcı ifadeleri gruplara ayrılmadan, Yaşam Becerileri Modeli'ne uygun olarak Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Bütün gruplardaki ergenlerin madde kullanan arkadaşlarının hangi yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklarına ilişkin görüşleri.

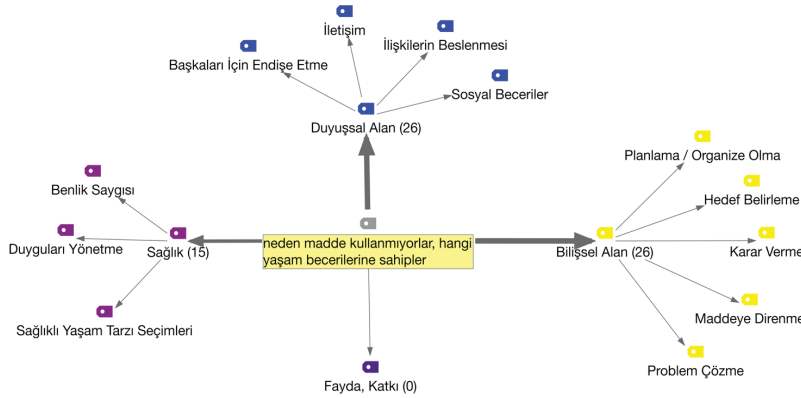
Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen katılımcı ifadelerine göre madde kullanan kişiler Şekil 2'de gösterilen yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklardı. Buna göre madde kullanan kişiler;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal beceriler, besleyici ilişkiler ve iletişim yaşam becerilerine,
- *Bilişsel alan kapsamında:* karar verme, maddeye direnme ve hedef belirleme yaşam becerilerine
- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklardı.

Ergenlerin madde kullanmayan arkadaşlarının özellikleri hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Bu karşılaştırma, iki bölüm hâlinde gerçekleştirilmiştir. Bunların ilkinde, madde kullanmayan kişilerin hangi yaşam becerilerine sahip oldukları, diğerinde ise hayatlarında ne farklı olsa madde kullanırlardı (?) sorusuna ilişkin katılımcı ifadeleri incelenmiştir. Madde kullanmayan kişiler, madde kullanan ve tedavi olan katılımcılara göre besleyici ilişkiler becerisi, başkaları için endişe etme becerisi ve sosyal beceriler olarak tanımlanan yaşam becerilerine sahip oldukları için madde kullanmamaktadırlar. Ayrıca hedef belirleme ve maddeye direnme yaşam be-

cerileri de madde kullanan katılımcıların, madde kullanmayan arkadaşlarında var olduğunu düşündükleri diğer yaşam becerileridir. Maddeyi hiç denememiş olan katılımcıların ise kendileri gibi madde kullanmayan kişilerin karar verme ve maddeye direnme yaşam becerilerine dayanarak madde kullanmadıkları kanısında oldukları görülmektedir. Bu hususta hem bağımlılık riskine sahip olan hem de madde kullanan ve tedavi olan katılımcıların madde kullanmayan arkadaşlarında olduğunu düşündükleri yaşam becerileri arasında benlik saygısını zikretmeleri önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Madde kullanmayan kişilerin hayatlarında ne farklı olsaydı madde kullanacaklarına yönelik soruya madde kullanmayan katılımcılar, maddeye direnme ve sağlıklı yaşam tercihi becerilerinin olmaması şeklinde cevap verirken bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, madde kullanmayan arkadaşlarının iyi bir aile yaşantısına sahip olmamaları, aksine kötü bir çevreye sahip olmaları hâlinde madde kullanacaklarını ifade etmişlerdir.

Son olarak madde kullanmayan kişilerin hangi yaşam becerilerine sahip oldukları için madde kullanmaya hiç başlamadıklarına ilişkin katılımcı ifadeleri gruplara ayrılmadan, ancak Yaşam Becerileri Modeli'ne uygun olarak Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Bütün gruplardaki ergenlerin, madde kullanmayan arkadaşlarının sahip olduklarını düşündükleri yaşam becerileri.

Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen katılımcı ifadelerine göre madde kullanmayan kişiler Şekil 3'te gösterilen yaşam becerilerine sahip oldukları için madde kullanmamaktadırlar. Buna göre madde kullanmayan kişiler,

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal beceriler, besleyici ilişkiler, iletişim ve başkaları için endişe etme
- *Bilişsel alan kapsamında:* karar verme, maddeye direnme, hedef belirleme, planlama/ organize olma ve problem çözme

- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri ve benlik saygısı yaşam becerisine sahip oldukları için madde kullanmamaktadırlar.

Ergenlerin, ailelerinin çocuklarının madde kullanması karşısındaki tutum ve tavırlarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. Bağımlılık riskine sahip olan katılımcılar, ailelerinin onların madde kullanımı karşısında kızma, dövme ve/veya çare arama şeklindeki tepkilerini madde kullanan ve tedavi olan katılımcılara göre daha yoğun dile getirmişlerdir.

Her iki grup da huzurlu bir aile ortamının madde kullanımına açık kapı kalmamasında en önemli işlevi gördüğünü düşünmektedir. Buna koşut olarak katılımcıların madde kullanmamak için ailelerinden beklentilerinin anlayışlı ebeveynler ve mutlu bir aile ortamı olduğu ortaya çıkmıştır.

Ergenlerin kendi büyüdüleri ortamda/ mahallede çocuk yetiştirmeleri gerekseydi çocuklarının sahip olmasını isteyecekleri yaşam becerileri hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Yapılan odak grup görüşmelerinde Madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riskine sahip olan ve bir madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılara şu anda yaşadıkları ve büyüdüleri mahallede çocuk yetiştirmeleri gerekse nasıl ve hangi yaşam becerilerine sahip olarak yetiştirecekleri hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

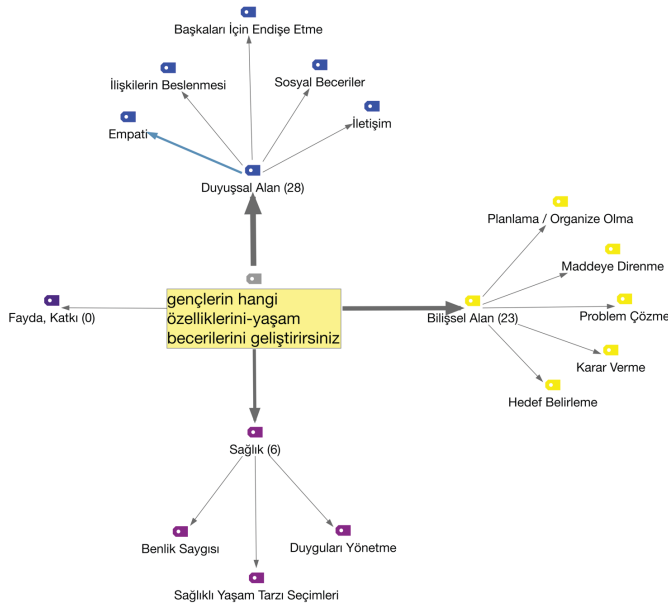
Madde kullanmayan katılımcılardan farklı olarak maddeyi denemiş olanlar ile madde kullanan ve tedavi olan katılımcılar, çocukları ile iyi ilişkiler kuracaklarını dile getirmişlerdir. Buna ilaveten çocuklarına duygularını yönetebilmeyi öğreteceklerini, onlara iyi örnek olacaklarını, dürüst ve terbiyeli çocuklar yetiştireceklerini de ifade etmişlerdir. Bu soru bağlamında her üç grubun ortak düşüncelerini ise çocuklara maddeye direneme becerisi kazandırmak, okul/ arkadaş çevresini kontrol etmek, çocukların sosyal beceriler edinmesine önyak olmak ve hâlihazırda yaşadıkları mahalleden ayrılmak oluşturmaktadır.

Ergenlerin Türkiye’de madde kullanımını engellemek için gerçekleştirilecek bir projede görevli olmaları durumunda gençler için hangi çalışmaları yapacaklarına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. Maddeyi bağımlısı olmayan, bağımlılık riski olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden katılımcılardan oluşan üç ayrı grupta yapılan görüşmelerde sosyal becerilerin gelişimi, empati, hedef belirleme, maddeye direnme yaşam becerilerine ergenlerin madde kullanmalarını engelleme noktasında ciddi bir önem atfedildiği gözlemlenmiştir.

Ergenlerin maddeye yönelmesinin önüne geçmek için nasıl bir proje yapacakları sorulduğunda, maddeyi hiç denememiş olan katılımcılar sadece bir merkez kurulabileceğini ifade ederken bağımlılık riskine sahip olanlar ile madde kullanan ve tedavi olan katılımcılar bu merkezin gençler kadar anne babalara da yönelik olması gerekti-

ğinden bahsetmişlerdir. Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden grubu oluşturan katılımcılar tarafından aynı zamanda farkındalık oluşturma amaçlı kitap ve belgesel projeleri de önerilmiştir.

Son olarak madde kullanılmasını engellemek için ergenlerin hangi yaşam becerilerinin geliştirilmesi gerektiğine ilişkin katılımcıların ifadeleri gruplara ayrılmadan, ancak Yaşam Becerileri Modeli'ne uygun olarak Şekil 4'te verilmiştir.

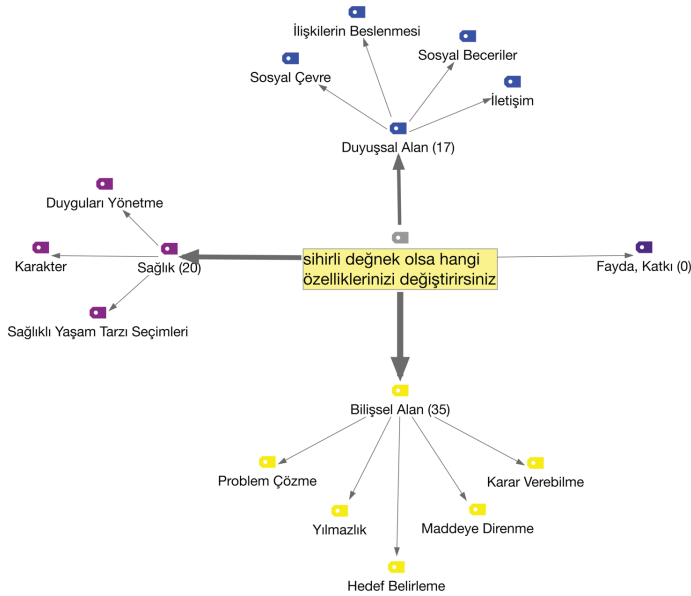
Şekil 4. Bütün gruplardaki ergenlerin Türkiye'de madde kullanımını engellemek için yapılacak bir projede görevli olmaları hâlinde ergenlerin hangi yaşam becerilerini geliştireceklerine ilişkin görüşleri.

Katılımcıların, Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen ifadelerine göre Türkiye'de madde kullanımını engellemek için yapılacak bir projede bizzat görevli olmaları hâlinde ergenlerin hangi yaşam becerilerini geliştirecekleri Şekil 4'te gösterilmektedir. Buna göre Türkiye'de ergenlerin;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal beceriler, besleyici ilişkiler, iletişim, empati ve başkaları için endişe etme
- *Bilişsel alan kapsamında:* karar verme, maddeye direnme, hedef belirleme, planlama/ organize olma ve problem çözme
- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri ve benlik saygısı yaşam becerilerine sahip olmaları sağlanırsa madde kullanımlarının önüne geçilebilir.

Ellerine sihirli bir değnek verilseydi ergenlerin kendilerini maddeden koruyabilmek veya maddeyi tam olarak bırakabilmek için hangi özelliklerini değiştirmek isteyeceklerine ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması. Bütün katılımcılar, sihirli değneği maddeye direnme becerisini kazanmak ve varsa bunu güçlendirmek için kullanmak istemektedirler. Madde kullanan ve tedavi olan katılımcı ergenlerin bunun yanı sıra yoğun biçimde duygularını yönetmek ve karakterlerini değiştirmek istedikleri de görülmektedir.

Katılımcıların ellerinde sihirli bir değnek olsaydı kendilerini maddeden korumak için hangi özelliklerini değiştirecekleri ve hangi yaşam becerilerini kazanacaklarına ilişkin görüşleri, gruplara ayrılmadan, ancak Yaşam Becerileri Modeli'ne uygun olarak Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Bütün gruplardaki ergenlerin ellerine sihirli bir değnek verilseydi kendilerini maddeden korumak için hangi özelliklerini değiştireceklerine ilişkin görüşleri.

Katılımcıların, Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen ifadelerine göre ellerinde sihirli bir değnek olsaydı kendilerini maddeden korumak için hangi özelliklerini değiştirecekleri ve hangi yaşam becerilerini kazanacakları Şekil 5'te gösterilmektedir. Buna göre katılımcılar ellerindeki sihirli değneği;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal çevre, ilişkilerin beslenmesi, iletişim ve sosyal beceriler
- *Bilişsel alan kapsamında:* karar verme, maddeye direnme, hedef belirleme, yılmazlık ve problem çözme

- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri ve karakter yaşam becerilerine sahip olmak ve bu çerçevede kendi özelliklerini değiştirmek için kullanacaklarını ifade etmişlerdir.

Ebeveynlerle Yapılan Görüşmelerin Karşılaştırılması

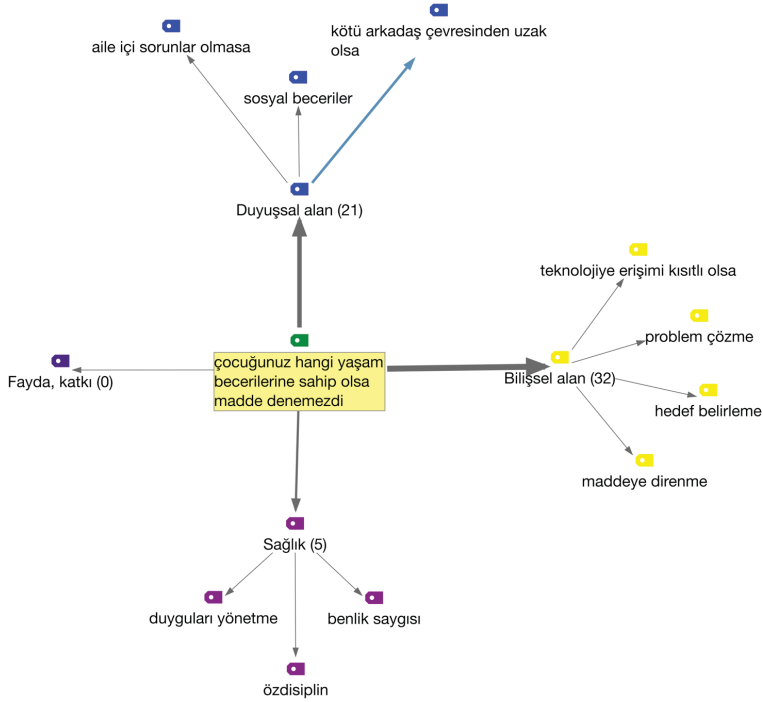
Proje kapsamında madde bağımlısı olmayan, bağımlılık riski olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden gençlerden oluşan tüm katılımcıların aileleriyle 5 oturumda gerçekleştirilen odak grup görüşmelerine toplam 45 kişi katılmıştır. Katılımcılar görüşmelerin analizleri esnasında D1-D45 aralığında kodlanmıştır. Görüşme analizleri ve sonuçları üç grup hâlinde karşılaştırılmıştır. Aşağıda bu karşılaştırmaların sonuçları yer almaktadır.

Ebeveynlerin, çocuklarının madde kullanma hakkındaki düşüncelerinin karşılaştırılması. Aileler, çocuklarının maddeye başlama nedeni olarak yoğun bir biçimde arkadaş çevresine işaret etmekle birlikte aile içi sorunların da çocuklarını madde kullanmaya iten nedenler arasında yer aldığı noktada oldukça açık davranmışlardır. Nitekim ailelerin bu iki nedeni baskın şekilde vurguladığı ve gündeme gelen diğer tüm nedenlerin önüne çektiği gözlemlenmiştir.

Ebeveynlerin, çocuklarının madde kullanmamaları için sahip olmaları gerektiğini düşündükleri yaşam becerileri hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Bağımlılık riskine sahip olan gençler ile madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin aileleri, çocukları için maddeye direnme ve hedef belirleme yaşam becerilerine sahip olsaydılar maddeyi hiç denemezlerdi diyerek aynı kanaati paylaştıklarını ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin aileleri, çocukların kötü arkadaş çevresinden uzak kaldıklarında maddeyi hiç denemeyeceklerine ilişkin görüşlerini ısrarla savunurken maddeyi yalnızca denemiş ergenlerin aileleri de çocuklardaki sosyal becerilerin geliştirilmesinin bu hususta daha işlevsel olacağı savını ileri sürmüşlerdir.

Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen katılımcı ifadelerine göre gençler Şekil 6'da gösterilen yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklardı. Buna göre gençler;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal beceriler, kötü arkadaş çevresinden uzak ve aile içi sorunlar olmasa
- *Bilişsel alan kapsamında:* problem çözme, maddeye direnme ve hedef belirleme yaşam becerileri ile teknolojiye erişimin sınırlılığı durumu
- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, benlik saygısı ve öz disiplin yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmaya hiç başlamayacaklardı.

Şekil 6. Bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin aileleri ile madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ailelerinin, çocuklarının hangi yaşam becerilerine sahip olsalardı madde kullanmayı asla denemeyeceklerine ilişkin düşünceleri.

Ebeveynlerin, çocuklarının madde kullanan arkadaşlarının özellikleri hakkındaki düşüncelerinin karşılaştırılması. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin aileleri, çocuklarının madde kullanan arkadaşlarının aile yaşantılarına ilişkin olarak aile içi sorunlara vurgu yaparken bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin aileleri ile madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin aileleri özellikle ilgisiz anne baba faktörünün altını çizmişlerdir.

Buradan, madde bağımlısı olmayan ergenlerin ailelerinin, çocuklarının madde kullanan arkadaşlarının maddeye yönelmelerinde asıl etkenin arkadaş çevresi olduğunu, bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin aileleri ile madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ailelerinin ise bu konuda çevre kadar aile içi sorunların da dikkate alınması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır.

Ebeveynlerin, çocuklarının madde kullanmayan arkadaşlarının özellikleri hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Bu hususta bütün aile gruplarının disiplinli aile yapısına vurgu yaptığı görülmektedir. Görüşmelere ait kayıtlar incelendiğinde madde bağımlısı olmayan ergenlerin ailelerinin, madde kullanmayan çocukların doğru arkadaş seçiminin, madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ai-

lelerinin ise bu çocukların sorumluluk sahibi olmaları ile maddenin zararlarını bilmelerinin maddeye direnmelerinde etkili olduğu kanaatini taşıdıkları belirlenmiştir.

Ebeveynlerin, aile olarak çocuklarının madde kullanması karşısındaki tavırlarının karşılaştırılması. Ailelerin, çocuklarının madde kullanımı karşısındaki tavırlarında belirgin bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Aileler çocuklarının madde kullandıklarını öğrendiklerinde şok olduklarını ve üzüldüklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların kendi beyanlarına göre aileler, çocuklarının madde kullandığını öğrendiklerinde şiddet kullanma, evden kovma ya da çare arama gibi farklı tepkiler vermişlerdir. Görüşmeler sırasında ayrıca maddenin ne olduğunu, belirtilerinin neler olduğunu bilmeyen ailelerin bunu açık yüreklilikle dile getirdikleri de gözlemlenmiştir.

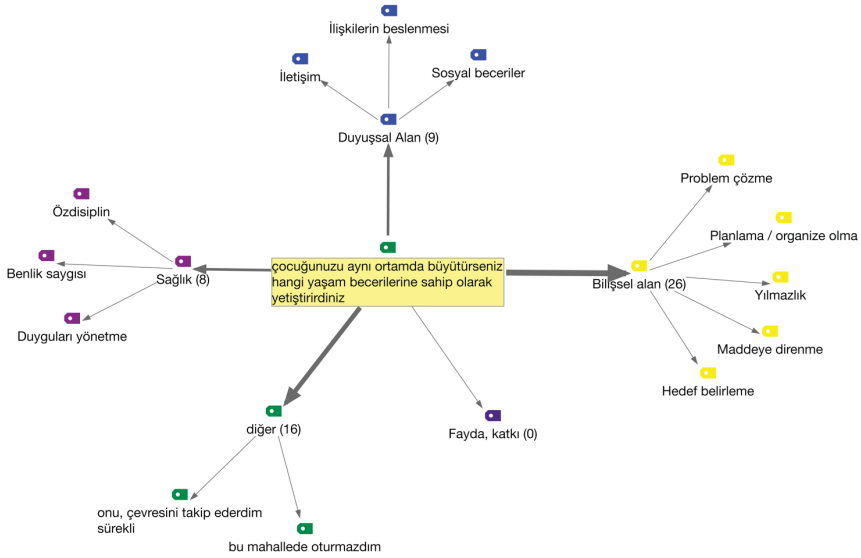
Aileler, aile içi sorunları olmasa ve zamanında çocuklarına karşı daha anlayışlı bir tutum içinde muhatap alıp dinlemiş olsalar çocuklarının maddeye hiç yönelmemiş olacağını düşünmektedirler. Nitekim aileler, çocuklarının anne baba olarak onların kendilerini anlamadığından yakındıklarını grup içinde paylaşmışlardır. Bir diğer deyişle bu anne babalar kendi sorunları yüzünden çocuklarıyla yeterince ilgilenememelerini, çocuklarını madde kullanmaya iten nedenler arasına dâhil etmiş ve öz eleştiriden kaçınmamışlardır.

Ailelere, çocuklarının sağlıklı birer birey olmaları için ne yaptıkları sorulmuştur. Çocuklarını psikoloğa götürdüklerini, kendilerinin aile eğitimlerine katıldıklarını ve çocuklarına şiddet uygulamadıklarını dile getirmişlerdir. Çocuklarının madde kullanmamak için aileden beklentilerinin neler olduğuna ilişkin görüşleri sorulduğunda ise katılımcılar, çocukların sevgi ve anlayış beklediklerini, anne babalarının kendilerine şiddet uygulamamasını, aksine arkadaş gibi yaklaşımlarını istediklerine ilişkin ifadelerle yanıt vermişlerdir.

Ebeveynlerin, çocuklarını aynı ortamda yeniden büyütme fırsatı verilmesi hâlinde onları nasıl ve hangi yaşam becerilerine sahip olarak yetiştirmek istediklerine ilişkin düşünceleri. Katılımcı grupları arasındaki en belirgin fark, madde denememiş ailelerin yoğun biçimde çocuklarının hedef belirleme yaşam becerisine sahip olarak yetiştireceklerini dile getirmeleridir. Bununla birlikte bağımlılık riskine sahip ve denememiş çocukların ailelerinin hâlen oldukları mahallede oturmak istemedikleri ve her hâlükârda çocuklarının sosyal çevresini takip edecekleri hususlarında aynı görüşleri paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen katılımcı ifadelerine göre aileler çocuklarını aynı ortamda yeniden büyütüyor olsalar Şekil 7'de gösterilen yaşam becerilerine sahip olmaları için çalışacaklarını belirtmişlerdir. Buna göre katılımcılar;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* sosyal beceriler, iletişim ve ilişkilerin beslenmesi
- *Bilişsel alan kapsamında:* problem çözme, maddeye direnme ve hedef belirleme, yılmazlık, planlama/ organize olma
- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, benlik saygısı ve öz disiplin yaşam becerilerine sahip çocukların madde kullanmaya hiç başlamayacaklarına inanmaktadırlar.

Şekil 7. Bütün gruplardaki ailelerinin aynı ortamda yeniden çocuk büyütüyor olsalar çocuklarını nasıl ve hangi yaşam becerilerine sahip olarak yetiştirecekleri hakkındaki düşünceleri.

Ebeveynlerin Türkiye’de madde kullanımını engellemek için gerçekleştirecek bir projede görevli olmaları hâlinde yapacakları çalışmalar hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması. Katılımcılar arasında bulunan madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin aileleri, gençleri madde bağımlılığından korumak için özellikle okul çevrelerinde yapılacak kontrollerin artırılması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin ailelerinin ise bu tedbiri gündemlerine hiç almadıkları fark edilmiştir.

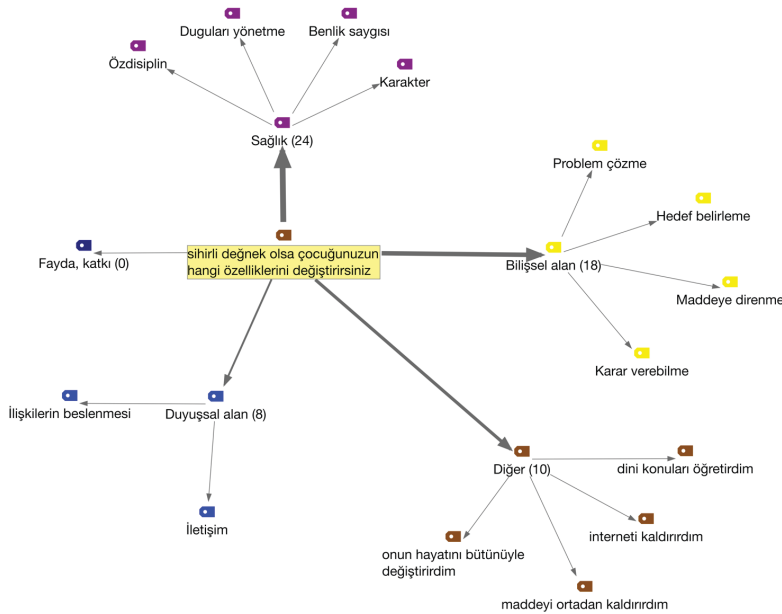
Bağımlılık riskine sahip olan gençler ile madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin aileleri, madde kullananlara ağır cezalar verilmesinin yanı sıra maddeyle mücadele timlerinin kurulmasının ve bu timlerin mahalle parklarını kontrol etmelerinin zorunlu olması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Ebeveynlerin ellerine sihirli bir değnek verilmesi hâlinde maddeden koruyabilmek için çocuklarının hangi özelliklerini değiştirmek isteyeceklerine ilişkin düşüncelerinin karşılaştırılması. Ebeveyn grupları arasındaki önemli farklılıklardan biri olarak bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin aileleri ile madde bağımlısı

olup tedaviye devam eden ergenlerin ailelerinin çocuklarının benlik saygısı kazanmalarını daha öncelikle gördükleridir. Ancak madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ailelerinin duyguları yönetme ve maddeye direnme yaşam becerisinden hiç bahsetmemiş olmaları dikkat çekici bir ayrıntı olarak kaydedilmiştir. Kuşkusuz, burada belirtmemiş olmaları ailelerinin bu konuda katılımı olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira ailelerin daha önce ele alınan çeşitli hususlara ilişkin olarak çocuklarının maddeye direnme becerisine vurgu yaptıkları görülmektedir.

Pozitif Genç Gelişimi kapsamında geliştirilmiş olan Yaşam Becerileri Modeli uyarınca düzenlenen katılımcı ifadelerine göre aileler, ellerinde sihirli bir değnek olsa Şekil 8’de gösterilen yaşam becerilerine sahip olmaları için çalışacaklarını belirtmişlerdir. Buna göre katılımcılar sihirli değneği çocuklarının;

- *Duyuşsal alan kapsamında:* iletişim ve ilişkilerin beslenmesi
- *Bilişsel alan kapsamında:* problem çözme, maddeye direnme ve hedef belirleme, karar verme
- *Sağlık alanı kapsamında:* duyguları yönetme, benlik saygısı, karakter ve öz disiplin yaşam becerilerine sahip olmaları için kullanacaklarını ifade etmişlerdir.

Şekil 8. Bütün gruplardaki ailelerin ellerinde sihirli bir değnek olsa çocuklarını maddeden korumak için onların hangi özelliklerini değiştireceklerine ilişkin düşünceleri.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, ergenlerin madde kullanımına karşı koyabilmek için ihtiyaç duydukları yaşam becerilerini madde bağımlısı olmayan, madde kullanma riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ve onların ebeveynlerinin görüşleri doğrultusunda ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışmada ergenlerin bu bağlamda sahip oldukları ve/ veya olmak istedikleri yaşam becerileri; aile ve akran ilişkileri, okul yaşamları, yaşadıkları çevre ve kişisel özellikleri ile maddeye başlama nedenleri dikkate alınarak sorgulanmıştır. Bulgular, yaşam becerileri perspektifinden değerlendirildiğinde ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik yorumlar aşağıda verilmiştir.

Ergenlerin Kendi Görüşlerine Göre

Bu kısımda, madde bağımlısı olmayan, madde kullanma riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin görüşleri doğrultusunda madde kullanma nedenleri ve madde kullanımına karşı koymada etkili olabilecek yaşam becerilerinin neler olduğuna ilişkin ortaya çıkan sonuçlara yer verilmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin görüşlerine göre madde deneme, maddeye başlama ve madde kullanımına karşı koymalarını sağlayan temel yaşam becerileri arasında hedef belirleme, maddeye direnme ve karar verme, besleyici ilişkiler, sosyal beceriler, iletişim becerileri, empati, duygularını yönetebilme yer almaktadır. Madde bağımlısı olmayan ergenlerin, aile ve akran ilişkilerini destekleyici ve olumlu algıladıkları, ancak olumsuz özellikleri ve davranışlarına karşı engelleyici tepkiler gördüklerinin ayırında oldukları da anlaşılmaktadır. Bunun yanında katılımcıların sportif etkinliklere ve dinî eğitime madde kullanımını önlemede önemli işlevler yüklediği fark edilmektedir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin görüşlerine göre madde kullanan bireyler hedef belirleme, karar verme ve maddeye direnme, iletişim, sosyal beceriler, besleyici ilişkiler, empati, problem çözme, planlama/ organize olma, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri yaşam becerilerine ihtiyaç duymaktadır. Katılımcı gençler, madde kullanan arkadaşlarının okula devamsızlık yaptıkları; aile ve akran ilişkilerinin yanı sıra karşı cinsle ilişkilerinin de iyi olmadığı; madde kullanımına akran etkisi ile merak, heves ve özentî sonucunda başladıklarına dair gözlemlerini aktarmışlardır. Ayrıca bu arkadaşlarının maddeyi reddetme becerisinden yoksun olduğu kanısında olduklarını da belirtmişlerdir.

Madde bağımlısı olmayan ergenlerin görüşlerine göre madde deneme, maddeye başlama ve madde kullanımına karşı koymalarını sağlayan temel yaşam becerilerinden hedef belirleme, maddeye direnme ve karar verme, besleyici ilişkiler, sosyal beceriler, iletişim becerileri, empati, duygularını yönetebilme becerilerine sahip buldukları, madde denemiş ergenlerin ise söz konusu becerilerinden yoksun oldukları saptanmıştır. Hiç madde denememiş ergenler, ilaveten iyi bir sosyal desteğe (aile, arkadaş, çevre)

sahip olduklarını da bildirmişlerdir. Bilindiği üzere sosyal destek madde kullanımıyla baş etmenin temel kaynaklarından birini oluşturmakta ve koruyucu bir faktör olarak işlev görmektedir (Schwarzer, Knobl ve Rieckman, 2003). Buna göre sosyal desteğe sahip bir madde bağımlısının daha kısa sürede bağımlılıktan kurtulmak isteyebileceği ve hayatının daha kolay normalleşeceği söylenebilir (Tosun, 2008). Ögel, Ermağan, Eke ve Taner (2007) sosyal aktivitelere katılım ile madde kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, lise öğrencileri tarafından en çok tercih edilen sosyal aktivitelerin spor yapma, arkadaşlarla buluşma ve gazete okuma olduğunu saptamış, Özer'in (1991) çalışmasının da bu sonucu desteklediğinden bahsetmişlerdir.

Bağımlılık riskine sahip ergenlerin görüşlerine göre madde kullanmayan ergenlerin besleyici ilişkiler, başkaları için endişe etme, maddeye direnme, hedef belirleme ve karar verme, benlik saygısı, sağlıklı yaşam tercihleri, ilişkilerini düzenleyebilme, sosyal beceriler, empati, problem çözme ve duygularını yönetme yaşam becerilerine sahip oldukları söylenebilir.

Bağımlılık riskine sahip ergenlerin görüşlerine göre maddeye karşı koyabilmeleri için yaşam becerileri bakımından maddeye direnme, hedef belirleme, problem çözme, karar verme, duyguları yönetme ve sosyal beceriler yaşam becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Bağımlılık riskine sahip olan gençler, madde kullanmalarına maddeye duydukları merak, özentî ve hevesin yol açtığı düşüncesindedir. Ayrıca aile içi sorunlar, öz güven eksikliği, okuldan kaçma ve ailenin başıboş bırakması faktörlerinin de onları madde kullanmaya yönelttiğini iddia etmişlerdir. Bağımlılık riskine sahip olan ergenler, okul ile bağlarını koparmadan geliştirilecek olan hedefe yönelik bir yaşam biçiminin maddeye başlama olasılıklarını neredeyse tamamen ortadan kaldırmış olacağını düşünmektedirler. Benzer bir algıyla bağımlılık riskine sahip olan ergenlerin maddeyi bırakma sürecinde aile, okul, arkadaş desteğine dayandıkları da görülmektedir. Bağımlılık riskinde olan ergenlerin yaşadıkları sağlık sorunları ve çevreleri tarafından dışlanmaya maruz kalmalarının tetiklediği içtepi maddeyi bırakma süreçlerini hızlandırdığı şeklinde açıklanabilir.

Bağımlılık riskine sahip ergenlerin görüşlerine göre özellikle maddeye direnme yaşam becerisine sahip olmadıkları için madde kullanmaya başlamışlardır. Aynı zamanda sağlıklı yaşam tarzı seçimleri, duyguları yönetme, iletişim ve besleyici ilişkiler yaşam becerilerinden yoksun olmaları da bu durumda etkili olmuştur. Katılımcılar, madde kullanan arkadaşlarının aileleri ile ilişkilerinde sorun yaşadıkları, okuldan kaçtıkları, sosyal çevrelerinden dışlandıklarına ilişkin gözlemlerini belirtmiş, madde kullanma nedenleri arasında ailede madde kullanımı, merak, özentî ve heves etmelerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Bağımlılık riskinde olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin madde kullanımına karşı kendilerini korumada zorlandıkları kadar ebeveynlerinin

de madde kullanımına karşı çocuklarını korumada zorlandıkları fark edilmektedir. Esasen risk altındaki ergenlerin özellikle maddeye yönelmeden önce aile, akran ya da okul gibi ortamlardan bu konuda sosyal destek almaya ihtiyaçları olduğu aşikârdır. Bu durum, madde deneyen ve madde kullanan ergenlerin farklı risklerle karşı karşıya kaldıklarında aile ve yakın çevrelerinden gereksindikleri sosyal desteği alamadıkları ya da sağlanan desteğin yeterli olmadığı, aksine olumsuz tutumlarla karşılaşmış olabilecekleri şeklinde de yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında anne-babaların hatalı tutumları ile aile yapısındaki sorunlar, bireyin gelişiminde sağlıksız durum ve yapıların yanı sıra uyum güçlüklerinin de ortaya çıkmasının başat etkenleri olarak görülebilir. Nitekim otoriter/ baskıcı ailelerin çocuklarının madde kullanım oranlarının, ilgili ve olumlu tutum sergileyen ailelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu bilinmektedir (Oğuz ve Özçelik, 2018). Bu bağlamda ailelerin madde kullanan bir çocuğa sahip olmanın yarattığı stres ya da krizle başa çıkma konusundaki yetersizliklerinin de madde kullanımıyla mücadelede zaaf yarattığı söylenebilir. Belirtilen olumsuzluklar ise ebeveynlerin, çocuklarını risklere karşı korumada ve bu süreçte yaşayacakları zorlukların üstesinden gelmede desteklenmeye ihtiyaçları olduğuna işaret etmektedir (Benson, 2007; Hawkins, Catalano ve Miller, 1992). Bununla birlikte gevşek bir aile yapısının ergenlerin bağımlı olmasının güçlü yordayıcılarından olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Van der Vorst, Engels, Meeus ve Dekovic, 2006). Bilindiği üzere madde kullanmaya teşvik eden akranların olması risk faktörleri içinde tanımlanmaktadır. Öyle ki bağımlı bireylerle yapılan çalışmalarda bağımlıların madde kullanan akranlarıyla görüşmemesini sağlamak, müdahale ve tedavi sürecinin önemli bir ayağı olarak görülmektedir (Akkuş, 2010)

Ergenlik dönemlerinin başlarında çocukların madde kullanma riskine maruz kaldıkları ve bu riske karşı koymada kendilerini yeterince güçlü hissetmedikleri ilgili araştırmalarda ortaya konmuş bir olgudur. Buna dayanarak çocuk ve ergenlerin, gelişimsel süreçte ortaya çıkabilecek olası riskler karşısında kendilerini güçlü kılabilecek yaşam becerilerini erken yaşlardan itibaren kazanması gerektiği çıkarılabilir. Ergenlik döneminde öncelikle sigara kullanmaya başlayan her dört kişiden üçünün madde kullanmaya yöneldiği ve bunu bağımlılık düzeyinde devam ettirdiği görülmektedir (Alikashiöglü ve Ercan, 2009; Ögel, Tamar, Evren ve Çakmak, 2000). Erken yaşlarda madde kullanmaya başlamanın ciddi bir risk faktörü olduğu bulgusu (Peleg ve ark., 2009), çocuk ve gençleri bu riskler karşısında güçlendirecek eğitici ve koruyucu programların geliştirilmesinin önemini de ortaya çıkarmaktadır (Coşkun, 2006). Bağımlılık yapan madde kullanımının, çocuk ve ergenlerin beden ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri hakkında yapılan araştırmalar, bahsedilen maddelerin kullanımına yönelik önleyici faaliyetlerin hâlen yeterli seviyelere ulaşmadığını göstermektedir (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi [EMCDDA], 2010; 2011). Bununla birlikte madde kullanımını önleme programlarında alınan maddeye başlama yaşını geciktirme etkisinin, madde kullanımı ile mü-

cadele kapsamında atılmış önemli bir adım olduğu da yadsınmamalıdır (Botvin ve Griffin, 2004). Öğrencilere yaşam becerileri kazandırmanın, onları maddeye, madde kullanımına ve madde kullanımının olumsuz sonuçlarına karşı güçlendirdiği bilinmekte olup (Griffin ve Botvin, 2010) erken yaşlarda kazandırılacak yaşam becerileri sayesinde bireylerin madde bağımlılığından bütünüyle uzak tutulması da mümkün görünmektedir (Özbay ve ark., 2018).

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin görüşlerine göre madde kullanmayan arkadaşları besleyici ilişkiler, sosyal beceriler, başkaları için endişe etme, maddeye direnme, planlama, problem çözme ve hedef belirleme, benlik saygısı ve duyguları yönetebilme yaşam becerilerine sahiptir. Katılımcılar, ayrıca bu arkadaşlarının sahip olduğu olumlu aile yaşantıları, iyi bir çevre, maddeye direnme özellikleri ile okula devam etmelerinin, maddeye karşı koruyucu etkisinin bulunduğunu da ileri sürmüşlerdir.

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin görüşlerine göre madde kullananların sahip olmak istedikleri yaşam becerileri arasında maddeye direnme, sosyal beceriler, empati, iletişim becerileri, besleyici ilişkiler, hedef belirleme, karar verme, duyguları yönetme, benlik saygısı, karakterlerini şekillendirme, yılmazlık, problem çözme yer almaktadır.

Madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin çoğunun maddeyi ilk kez arkadaşlarından alarak kullandığı, bir kısmının ise maddeyi evde bularak kullandığı anlaşılmıştır. İlerleyen süreçte bu gençler, maddeye erişim için mahalle arasında dolaşan madde satıcılarına ulaşmaya ve hatta aynı mahallede oturan madde satıcılarının evlerine kadar gitmeye başlamışlardır. Katılımcılar, madde kullanma nedenleri arasında arkadaşlarının kullanması ile maddeye merak, özenti ve heves duymaları olduğundan söz etmişlerdir. Ayrıca madde bağımlısı olup tedaviye eden ergenler aile içi sorunların, öz güven eksikliğinin, kendini ispat etme isteğinin de madde kullanımına yol açtığı görülmektedir. Gençler hayatta hedefleri olsaydı, kötü bir çevreleri olmasaydı, ailelerinden sevgi alabilirdi ve maddenin zararlarını öngörebilirdi maddeyi hiç kullanmayacaklarını dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar ise maddeye direnme, problem çözme, karar verme ve duygularını yönetebilme yaşam becerilerine sahip olmakla da madde kullanmayacaklarını ifade etmişlerdir. Madde kullanan bireylerin tedavi almalarının başta suça yönelme olmak üzere ailevi sorunlar ve psikolojik/ ruhsal bozukluklar yaşama, dışlanmaya maruz kalma ve mobil desteğin kendilerine erişimi etkenlerinin itmesiyle gerçekleştiği görülmektedir. Madde kullananların madde kullanımı yüzünden aileleri ve akrabalarıyla ilişkilerinde çeşitli sorunlar, sağlık problemleri ve derslerinde başarısızlık yaşadıkları fark edilmektedir. Madde kullanan bireyler ailelerinden aşırı tepki gördüklerini anlatırken beklentilerinin de anlayışlı ve mutlu bir aile yaşantısı olduğunu belirtmişlerdir.

Zengin yaşam becerileri ile donanmış gençlerin madde kullanmaya karşı da zengin kişisel koruyucu faktörlere sahip olacağı, hatta madde kullanan bireylerin bu becerilere dayanarak madde kullanmayı terk edebileceğini onayan araştırma sonuçları bulunmaktadır (Beal, Aushiello ve Perrin, 2001). Karaaslan (2017) araştırmasında madde kullanan bir bireyin akran baskısına ve maddeye direnme becerisinin olmadığı, ailesi kendisinin ihtiyaçlarını gidermeyi ertelediğinde ve göz ardı ettiğinde duygularını yönetemediği bulgularına ulaşmıştır. Aynı çalışmada aile, akran ve çevre ile besleyici, destekleyici ilişkiler kurmanın ergenler için madde kullanımına karşı koruyucu bir etkiye sahip olabileceği de ifade edilmektedir. Konuyla ilgili başka bir çalışmada ise madde kullanan ergenlerin benlik saygısının düşük olduğu bulunmuştur (Avşar, Koç ve Aslan, 2016).

Ergenlerin Ebeveynlerinin Görüşlerine Göre

Bu kısımda, madde bağımlısı olmayan, madde kullanma riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenlerin ebeveynlerinin çocukları ilgili görüşleri değerlendirilmiş olup maddeye başlamaya yol açan etkenler ile maddeden uzak kalmaya ve madde kullanımına karşı koymada etkili olabilecek yaşam becerilerinin hangileri olduğuna ilişkin sonuçlara yer verilmiştir.

Ebeveynler, çocuklarının sosyal beceriler, iletişim, besleyici ilişkiler, problem çözme, maddeye direnme, hedef belirleme, yılmazlık, planlama/ organize olma, duyguları yönetme, benlik saygısı, karakter ve öz disiplin yaşam becerilerine sahip olmaları hâlinde madde kullanmaya hiç başlamayacaklarını düşünmekte olup bu sonuçların alanyazındaki çalışmaların ulaştığı bulgularla da örtüştüğü görülmektedir (Alikashiöglu, 2005; Lane, Salk ve Lyles, 2001; Spooner, Hall ve Lynskey, 2001; Vidal, 1998).

Aileler, özellikle arkadaş çevresi, aile içi sorunlar ve ilgisiz anne baba tutumlarının çocukları madde kullanmaya ittiğini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin görüşlerine göre aile içi samimi ve besleyici ilişkilerin kurulması, ergenlerin maddeye yönelmemesi için çok önemlidir. Aileler, çocukları maddeden uzak tutmak için aile içi disiplin, aile içi anlayış, aile üyelerinin etkin dinleme becerisinin olması ile aile içi sorunların olmaması, beraberinde doğru arkadaş seçimi, sorumluluk sahibi olma, maddenin zararlarını bilme becerilerinin kazanılmasını, ayrıca sorunlu mahallelerden taşınma, okul çevresini kontrol altında tutma, madde kullanma cezasını arttırma, park ve bahçeleri sürekli olarak denetleme önlemlerinin alınmasını gerekli bulmaktadır.

Ailenin madde bağımlılığı üzerindeki etkisini inceleyen alanyazında genellikle iki temel sorunun öne çıktığı görülmekte olup bunlar, aile içi sorunlu ilişkiler ve ergenlerin ebeveynleriyle sağlıklı iletişim kuramamalarından kaynaklanan iletişim aksaklıkları şeklinde tanımlanmaktadır (Yaman, 2014; Tamar Gürol ve Ögel, 2014). Yine ailenin madde bağımlılığı üzerindeki etkisini inceleyen alanyazının aileyi iki temel yaklaşımla ele aldığı görülmekte olup bunlar, risk faktörü olarak aile ile koruyucu iyi-

leştirici faktör olarak aile şeklinde tanımlanmaktadır. Ailenin, madde bağımlılığının her aşamasında, yani kullanıma başlama, bağımlı olma, tedaviye başvuru, tedaviden yararlanma, tedavi sonrası süreçte olumlu veya olumsuz sonuç alma gibi farklı etkiler gösteren birçok işlevi bulunmaktadır (Harrison ve Asche, 2001). Nitekim konuyla ilgili bir çalışmada, ebeveyn çocuk etkileşimindeki yetersizlik, uyumsuzluk, tutarsız ve aşırı sert disiplin yöntemleri, aile içi çatışma ve aile izolasyonu gibi bireyin aile ağlarının desteğinden yoksun olmasının madde bağımlılığının yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Küçükşen, Şener, Tekin ve Demirel, 2016).

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre erken yaşlardan itibaren yaşam becerileri bakımından eğitilen ve güçlendirilen çocukların ergenlik ve gençlik döneminde karşılaşılabileceği madde bağımlılığı riskine karşı daha donanımlı olacağı öngörülebilir. Bu öngörü, madde bağımlılığı ile mücadelede bireyi ekolojisi ile birlikte ele almayı kaçınılmaz bir gereklilik hâline getirirken bireyin ailesiyle birlikte güçlendirilmesi de yaşam becerilerinin geliştirilmesini ön plana çıkarmaktadır.

Öneriler

Bu araştırma kapsamında madde bağımlısı olmayan, madde kullanma riskine sahip olan ve madde bağımlısı olup tedaviye devam eden ergenler ve onların ebeveynlerinin görüşleri doğrultusunda madde kullanımına yol açan etkenler ile maddeden uzak kalmada ve maddeye karşı koymada Pozitif Genç Gelişimi bağlamında tanımlanan 4-H Modeli kapsamında ergenlerin yaşam becerileri bakımından ihtiyaçları belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına ilişkin öneriler aşağıda yer almaktadır.

1. Bu çalışma kapsamında madde kullanımına karşı ergenlerin öncelik verdikleri becerileri özellikle maddeye direnme, hedef belirleme, karar verme, besleyici ilişkiler, sosyal beceriler, duyguları yönetme, iletişim becerileri, problem çözme ve benlik saygısı olmak üzere 4-H Modeli kapsamında kazandırmaya yönelik olarak deneysel çalışmalar yapılabilir.
2. Bağımlılık riskine sahip ergenler ile yapılacak nicel çalışmalarla onların yaşam becerilerine ilişkin ihtiyaçları belirlenebilir. Bu çalışmada vurgulanan ergenlerin yaşam becerileri ihtiyaçlarına ilişkin sonuçlar ile yapılabilecek nicel çalışmaların sonuçları karşılaştırılabilir.
3. Bağımlılık riskine sahip ergenlerde 4-H Modeli'nde tanımlanan bilişsel, duyuşsal, sosyal ve sağlık alanlarında tanımlanan yaşam becerilerinden hangilerinin madde bağımlılığını önlemede daha etkili olduğunu belirlemeye yönelik müdahale araştırmaları yapılabilir.
4. Ergenlerin madde kullanma riski ile çok küçük yaşlarda karşı karşıya kaldıkları dikkate alındığında a) bağımlılıkla mücadele için sosyal politika geliştirilirken bu

- durumun göz önüne alınması b) MEB ve YEŞİLAY gibi kurum ve kuruluşların koruyucu ve önleyici eğitim programlarına ilişkin çalışmalarını erken yaşlarda (okul öncesi ve ilkokul çağlarında) uygulanmasının etkili olacağı düşünülmektedir.
5. Madde bağımlılığını önlemeye yönelik olarak hazırlanacak yaşam becerileri eğitim programlarının ekolojik yaklaşım (aile, okul, akran ve toplumsal katılımlara olanak sağlaması) temelinde planlanması ve uygulanması önerilebilir. Bu uygulama ile ergenlerin aile, akran ve çevreleri ile sağlıklı ilişkiler kurmasına olanak sağlanarak hem sosyal destek ağlarının güçlendirileceği hem de sosyal yaşama uyumunun kolaylaşacağı öngörülmektedir.
  6. Okul çağında olan çocuk ve ergenlerin madde kullanımına karşı güçlendirilmesine yönelik olarak hazırlanacak yaşam becerileri eğitim programları okul (eğitim-öğretim süreci kapsamında öğretmen ve yöneticilerin de katılımıyla okul sınırları içinde) ve okul dışı programlar (hafta sonları uygulanabilecek yaşam becerileri kampları) şeklinde düzenlenebilir.
  7. Madde kullanan çocuğa sahip ebeveynlerin bağımlılıkla mücadele sürecinde çocuklarının destekleyici ebeveyni olmaya yönelik yardım ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla nitel ve nicel yöntemler ile deneysel çalışmalar yapılabilir.
  8. Madde kullanan çocuğa sahip ebeveynlerin bağımlılıkla mücadele sürecinde çocuklarının destekleyici ebeveyni olabilmelerini sağlamak amacıyla ebeveyn ve aileleri güçlendirmeye yönelik müdahale çalışmaları yapılabilir.

Extended Summary

Protective and Preventative Factors in Struggling with Addiction: The Role of Life Skills*

Yaşar Özbay¹
Hasan Kalyoncu University

Şener Büyüköztürk²
Hasan Kalyoncu University

İsmail Hakkı Tomar³
Hasan Kalyoncu University

Hasan Eşici⁴
Hasan Kalyoncu University

Ramin Aliyev⁵
Hasan Kalyoncu University

Cenk Yancar⁶
Oya Bahadır Yüksel Psikiyatri Clinic

Zeynep Kurnaz⁷
Karabük University

Abstract

Drug addiction plays an important role in the problems experienced by children and adolescents in developmental risk groups. The programs developed to prevent drug addiction seem to be more on knowledge level. The aim of this study is to determine the relationship between drug addiction and life skills in adolescents. In this context, a qualitative research has been conducted in order to demonstrate the attitudes of young people and their families towards substance use/dependence, the motivations of considering and starting narratives, the reasons of starting to drug, the consequences of drug use and the importance of life skills in preventing drug addiction. The data were gathered from 10 separate interviews with a total of 87 people, consisting of parents (45) and young people (42) with the focus group interviews. The data were analyzed with qualitative data analysis technique using MAXQDA program. As a result of the research, it is found that young people who use drugs have problems with their families, do not have good relations with their families and friends, and they have low school achievement and school loyalty. Among the life skills that young people believe to be effective in preventing drug use are social skills, communication and nurturing relationships in affective domain; , problem solving, resistance to substance and goal setting, health in the field of managing emotions and self-discipline are the most important ones in cognitive domain.

Keyword

Addiction • Life skills • Preventive and protective factors • Focus group

* This is an extended abstract of the paper entitled “Bağımlılıkla Mücadelede Koruyucu ve Önleyici Faktörlerin İncelenmesi: Yaşam Becerilerinin Rolü” published in Addicta: The Turkish Journal on Addictions.

1 Faculty of Education, Hasan Kalyoncu University, Gaziantep Turkey. Email: yasar.ozbay@hku.edu.tr

2 Faculty of Education, Hasan Kalyoncu University, Gaziantep Turkey. Email: sener.buyukozturk@hku.edu.tr

3 Faculty of Education, Hasan Kalyoncu University, Gaziantep Turkey. Email: ismail.tomar@hku.edu.tr

4 Faculty of Education, Hasan Kalyoncu University, Gaziantep Turkey. Email: hasan.esici@hku.edu.tr

5 Correspondence to: Ramin Aliyev (PhD), Faculty of Education, Hasan Kalyoncu University, Gaziantep Turkey. Email: ramin.aliyev@hku.edu.tr

6 Oya Bahadır Yüksel Psikiyatri Kliniği, Gaziantep Turkey. Email: cyancar@yahoo.com.tr

7 Department of Sociology, Karabük University, Karabük Turkey. Email: navavar@windowslive.com

To cite this article: Özbay, Y., Büyüköztürk, Ş., Tomar, İ. H., Eşici, H., Aliyev, R. Yancar, C., & Kurnaz, Z. (2019). Protective and preventative factors in struggling with addiction: The role of life skills. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 6, 907–961. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.3.0083>

Addiction is a condition where one has to increase the dosage of a substance in order to create the same cognitive, behavioral, and/or emotional changes as when usage first occurred; when the substance is not used, one experiences physical and psychological problems, and the use of the substance creates difficulties in the body, in functionality, and in one's social relations (Coşkun, 2006). One continues to use the substance despite the damage, is unable to quit substance usage for an extended time, is constantly searching for the substance, and continues to increase the amount of substance used each time (Ögel, Taner, & Yılmazçetin, 2003).

The importance of protective and risk factors for preventing substance abuse has recently been emphasized. According to the *World Drug Report* (2018), risk factors are listed as: trauma, adversity in childhood, poverty, mental health problems, peer pressure, drug availability, negative school climate, and sensation seeking; the protective factors are listed as caregiver involvement and monitoring, health and neurological development, coping skills and emotional regulation, physical safety and social inclusion, safe neighborhoods, and a quality school environment. Life skills are considered among the individual-level protective factors that protect the individual from high-risk behaviors such as substance abuse (Özbay et al., 2018).

Life skills are adaptive and positive behaviors that enable individuals to cope effectively with the demands and challenges of everyday life (Malti, 2011; UNICEF, 2012). Prevention programs that have been prepared based on improving life skills in the struggle against addiction appear to produce effective results (Botvin & Griffin, 2004; Dusenbury et al., 1997; Faggiano et al., 2008; Korkut, 2007; Shechtman et al., 2005).

One of the effective approaches in reducing youths' risky behaviors (substance use and sexual activities) is positive youth development (Atkins, Oman, Vesely, Aspy, & McLeroy, 2002; Benson, Scales, Hamilton, & Sesma, 2006; Oman et al., 2004; Phelps et al., 2009; Schwartz et al., 2010; Shinn & Yoshikawa, 2008; Tebes et al., 2007). Positive youth development is an approach that focuses on the strengths and potentials in an individual's development using a developmental and systemic perspective on youths' strengths (Lerner, 1998). This model aims to highlight the positive developmental characteristics of children and young people in areas called the 5 Cs. These characteristics are: competency, confidence, character, caring, and contribution (Lerner, et al., 2005). Within the scope of the 4-H Life Skills program, which aims to provide these competencies, the main fields (cognitive, social, emotional, and health) include 8 sub-dimensions related to these fields (management, thinking, relationship, social interest, giving, working, being, and living) and 35 basic skills (4-H Organization, 2014).

Although many different life-skills training programs have been tested in the literature (Botvin, Baker, Dusenbury, Botvin, & Diaz, 1995; Parvathy & Renjithaa,

2015; Velasco, Griffin, Antichi, & Celata, 2015), which specific skills are protective for adolescents against addiction is unclear. This study is important in the sense that it provides data that will help prepare intervention programs for realizing policies regarding addiction prevention. In this context, the main problem of this research is to reveal the skills that at-risk youths should have in resisting substance usage.

Method

This study uses qualitative research designs in order to reveal the reasons for substance abuse and for starting substance usage, as well as the consequences of substance abuse based on the views of youths and their families, and to produce preventive policies within the scope of life skills (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2018).

Study Group

Ten different focus-group interviews have been conducted with two different groups of adolescents and their caregivers (a total of 87 people) in the scope of the research. The focus groups consist of eight adolescents and eight caregivers with no history of substance use, 18 adolescents and 13 caregivers with a history of rare substance use, and 16 adolescents who have used drugs and undergone treatment and their 24 caregivers.

Data Collection Tools and Procedure

This study uses a personal information form and six different semi-structured focus-group interview forms developed by the researchers. The focus-group interview forms have been applied separately to adolescents who have used substances and are receiving treatment, to the adolescents who have tried substances, to the adolescents who have never used any substance, to the parents of the substance-using adolescents receiving treatment, to the parents of adolescents who have tried using substances, and to the parents of adolescents who have never tried any substance.

The study data have been collected using focus group interviews that were held between August 15 and October 25, 2016 in Gaziantep Municipality's youth center. The interviews were conducted by two different interviewers, one being a psychologist and the other a counselor.

Data Analysis

The data obtained from the focus group interviews were then decoded. Content analyses have been performed using the program MAXQDA.

Findings

According to the opinions of the adolescents who have not used any substance, goal setting, resisting the substance, decision-making, healthy relationships, social skills, communication skills, empathy, and emotional regulation are among the basic life skills that have prevented them from starting to use or even trying any substance. They also give preventative value to life skills such as problem-solving, planning and organizing, and the ability to make healthy lifestyle choices.

According to the views of adolescents who have tried a substance, among the skills they need more of are: decision making, goal setting, resisting the substance, healthy lifestyle choices, emotional regulation, communication, and healthy relationships.

Adolescents who have used substances and are receiving treatment list their reasons for using substances as having a friend who uses the substance; curiosity; sensation seeking; lack of self-confidence; desire to prove one's self; negative environmental conditions; having no goals in life; lack of skills like resisting substance, emotional regulation, problem-solving, and decision-making; domestic violence; and psychological problems. These individuals also seem to have problems in family and peer relations, health problems, failure at school, and overreacting families and hope for an understanding and happy family.

Adolescents who have used substances and are receiving treatment emphasized the importance of skills such as healthy relationships, social skills, concern for others, substance resistance, planning, problem solving, goal setting, and self-esteem in terms of protecting oneself from substance use. According to these adolescents, having a positive family life and a good environment, attending school, and resisting the substance are seen as protective factors.

The adolescents who have use substances and are receiving treatment think that resisting substance; having social skills, empathy, communication skills, and healthy relationships; setting goals; making decisions; managing emotions; and having self-esteem, character-building, resilience, and problem-solving skills are among the life skills they need.

According to the parents' opinions, the reasons for adolescents' substance use are negative friendships, family problems, and indifferent parents. Parents believe that establishing intimate and healthy relationships within the family, having discipline at home, domestic understanding, having family members with effective listening skills, a lack of domestic problems, choosing proper friends, taking responsibility, knowing the damage caused by the substance, moving from the neighborhood, checking the school environment, increasing the penalties for substance use, and checking parks and gardens are among the factors that will ensure that children are protected from substance use.

Parents also mention the skills their children should have in order to resist substance use to include social skills; communication skills; healthy relationships; problem-solving skills; resisting the substance; setting goals; being resilient; planning/organizing; managing emotions; and having self-esteem, character, and self-discipline.

The results of the study reveal that families and adolescents should be educated and supported on life skills from an early age. In addition, strengthening the individual using ecology in the fight against substance addiction needs to be the primary goal of prevention programs. One of the most basic ways to strengthen the individual and family is to equip them with effective life skills.

Kaynakça/References

- Akkuş, D. (2010). Ergende esrar kullanımı: Toplum ruh sağlığı yaklaşımı (olgu sunumu). *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1(1) 43–46.
- Alikaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2009). Ergenlerde riskli davranışlar. *Türk Pediatri Arşivi*, 44, 1–6.
- Atkins, L. A., Oman, R. F., Vesely, S. K., Aspy, C. B., & McLeroy, K. (2002). Adolescent tobacco use: The protective effects of developmental assets. *American Journal of Health Promotion*, 16, 198–205. <https://dx.doi.org/10.4278/0890-1171-16.4.198>
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi. (2010). *Avrupa uyuşturucu raporu*. Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi. (2011). *Avrupa uyuşturucu raporu*. Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Avşar, G., Koç, F. ve Aslan, G. (2016). Madde bağımlısı hastalarda sosyal destek ve benlik saygısı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1, 44–49
- Beal, A. C., Ausiello, J., & Perrin, J. M. (2001). Social influences on health-risk behaviors among minority middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 28(6), 474–480. [http://dx.doi.org/10.1016/S1054-139X\(01\)00194-X](http://dx.doi.org/10.1016/S1054-139X(01)00194-X)
- Benson, P. L. (2007). *Approaches to positive youth development*. In K. R. Silbereisen & R. M. Lerner (Eds.), *Developmental assets: An overview of theory, research, and practice*. City Road, London: Sage.
- Benson, P. L., & Scales, P. C. (2009). Positive youth development and the prevention of youth aggression and violence. *European Journal of Developmental Science*, 3, 218–234.
- Benson, P. L., Scales, P. C., Hamilton, S. F., & Sempa, A. Jr. (2006). *Positive youth development: Theory, research, and applications*. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 1: Theoretical models of human development* (pp. 894–941). Hoboken, NJ: Wiley.
- Bornstein, M. H., Davidson, L., Keyes, C. M., & Moore, K. (2003). *The Center for child well-being, Well-Being: Positive development across the life course*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Botvin, G. J. (2015). *Life skills training: Promoting health and personal development*. Gilbert, J. Botvin, Ph.D.
- Botvin, G., Baker, E., Dusenbury, L., Botvin, E., & Diaz, T. (1995). Long-term follow-up results of a randomized drug abuse prevention trial in a white middle-class population. *Journal of the American Medical Association*, 273, 1106–1112. <https://dx.doi.org/10.1001/jama.1995.03520380042033>
- Botvin, G. J., & Griffin, K. W. (2004). Life skills training: Empirical findings and future directions. *The Journal of Primary Prevention*, 25(2), 211–232.

- Botvin, G. J., Griffin, K. W., & Nichols, T. R. (2006). Preventing youth violence and delinquency through a universal school-based prevention approach. *Prevention Science, 7*(4), 403–408. <http://dx.doi.org/10.1007/s11121-006-0057-y>
- Burla, L., Knierim, B., Barth, J., Liewald, K., Duetz, M., & Abel, T. (2008). From text to codings: Intercoder reliability assessment in qualitative content analysis. *Nursing Research, 57*(2), 113–117.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, Ö. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Coşkun, S. (2006). *Uçucu madde kullanan ergenlerde bilinçlendirme eğitiminin etkinliği* (Doktora tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Cote, F., Godin, G., & Gagne, C. (2004). Identification of factor promoting abstinence from smoking in a cohort of elementary school children. *Preventive Medicine, 39*, 695–703.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dabaghi, P., & Valipour, H. (2016). Effectiveness of a multidimensional prevention program on reducing substance trends among young people. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 3*, 77–85.
- Dusenbury, L., Falco, M., & Lake, A. (1997). A review of the evaluation of 47 drug abuse prevention curricula available nationally. *The Journal of School Health, 67*, 127–132.
- Ergül, Ş. (2005). *Sigara içme alışkanlığı olan adölesanlarda karşıt olumlu davranış geliştirmeye yönelik hemşirelik girişimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi* (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Faggiano, F., Vigna-Taglianti, F. D., & Versino, E. (2008). School-based prevention for illicit drug use: A systematic review. *Preventive Medicine, 46*, 385–396.
- Griffin, K. W., & Botvin, G. J. (2010). Evidence-based interventions for preventing substance use disorders in adolescents. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 19*(3), 505–526.
- Harrison, P. A., & Asche, S. E. (2001). Outcomes monitoring in Minnesota: Treatment implications, practical limitations. *Journal of Substance Abuse Treatment, 21*(4), 173–183. [http://dx.doi.org/10.1016/S0740-5472\(01\)00199-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0740-5472(01)00199-4)
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin, 112*, 64–105.
- Karaaslan, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde uçucu madde bağımlılığını etkileyen psikososyal sebepler: Olgu sunumu. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4*(2) 1–11.
- Korkut, F. (2007). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma* (2. basım). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kumpfer, K. L., & Bluth, B. (2004). Parent/child transactional processes predictive of resilience or vulnerability to “substance abuse disorders”. *Substance Use & Misuse, 39*(5), 671–698.
- Kurasaki, K. S. (2000). Intercoder reliability for validating conclusions drawn from open-ended interview data. *Field Methods, 12*(3), 179–194.
- Küçükşen, K., Şener, M. M., Tekin, H. H. ve Demirel, B. (2016). Madde bağımlısı bireylerde aile işlevselliği ve sosyal destek algısı. *International Journal of Social Science, 53*(1), 199–212. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3808>
- Lane, P., Salk, J. E., & Lyles, M. A. (2001). Absorptive capacity, learning, and performance in international joint ventures. *Strategic Management Journal, 22*(12), 1139–1161.

- Lerner, R. M. (1998). *Theoretical models of human development. Handbook of Child Psychology.* (Vol. 1, 5th ed., W. Damon, Ed.). New York: Wiley.
- Lerner, R. M. (2009). The positive youth development perspective: Theoretical and empirical bases of a strengths-based approach to adolescent development. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.), *Oxford handbook of positive psychology* (pp. 149–164). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Lerner, R. M., Almerigi, J. B., Theokas, C., & Lerner, J. V. (2005). Positive youth development a view of the issues. *The Journal of Early Adolescence*, 25, 10.
- Malti, T. (2011). *Developing life skills in youth.* In T. Malti & C. Hanbury (Eds.), *The Jacobs Foundation guideline on monitoring and evaluating life skills for youth development* (Vol. 1: The guidelines, pp. 8–23). Zürich: Jacobs Foundation,
- Müderisoğlu, S. (2008). *Madde kullanımını önleme stratejileri ve üniversite öğrencilerine yönelik önleme programı* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Ofsted. (2005). *Drug Education in schools.* London: Office for standards in education.
- Oğuz, F. ve Özçelik, D. Ö. (2018). Ergenlerde algılanan anne baba tutumu ile madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 58, 535–543.
- Oman, R. F., Vesely, S., Aspy, C. B., McLeroy, K. R., Rodine, S., & Marshall, L. (2004). The potential protective effect of youth assets on adolescent alcohol and drug use. *American Journal of Public Health*, 94, 1425–1430.
- Ögel, K., Taner, S. ve Yılmazçetin, C. (2003). *Ergenlerde madde bozukluklarına yaklaşım kılavuzu.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Çakmak, D. (2000). Bir geçiş maddesi olarak esrar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2, 21–29.
- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Eşici, H. ... Akyıldız, F. D. (2018). Madde bağımlılığı: Temiz bir yaşam için bireyin güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 81–130. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.1.0001>
- Parvathy, V., & Renjith, R. P. (2015). Impact of life skills education on adolescents in rural school. *International Journal of Advanced Research*, 3(2), 788–794.
- Phelps, E., Zimmerman, S., Warren, A.E.A., Jelic'ic, H., von Eye, A., & Lerner, R.M. (2009). The structure and developmental course of positive youth development (PYD) in early adolescence: Implications for theory and practice. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 571–584.
- Roth, J. L., & Brooks-Gunn, J. (2003). What exactly is a youth development program? Answers from research and practice. *Applied Developmental Science*, 7, 94–111.
- Sayım, A. (2000). *Lise öğrencilerini bilgilendirmenin madde konusundaki görüşlerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Schwartz, S. J., Phelps, E., Lerner, V. J., Huang, S., Brown, C. H., Lewin-Bizan, S., & Lerner, R. M. (2010). Promotion as prevention: Positive youth development as protective against tobacco, alcohol, illicit drug, and sex initiation. *Applied Developmental Science*, 14(4), 1–15.
- Schwarzer, R., Knobl, N., & Rieckman, N. (2003). Social support: To appear. In *Introduction to health psycho-logy* (pp. 1–20). Kaptein A, Weinman J Eds. England, Blackwell Science Ltd.
- Shechtman, Z., Levy, M., & Leichtentritt. (2005). Impact of life skills training on teachers' perceived environment and self-efficacy. *The Journal of Educational Research*, 98(3), 144–154.
- Spooner, C., Hall, W., & Lynskey, M. (2001). *Structural determinants of youth drug use.* Australia: Australian National Council on Drugs.

- Spoth, R. L., Randall, G., Trudeau, L., Shin, C., & Redmond, C. (2008). Substance use outcomes 5 1/2 years past baseline for partnership-based, family school preventive interventions. *Drug and Alcohol Dependence*, 96, 57–68. <https://dx.doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2008.01.023>
- Tamar Gürol, D. ve Ögel, K. (2014). *Bağımlılık yapan maddeler*. <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/maddeler.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Tebes, J. K., Feinn, R., Vanderploeg, J. J., Chinman, M. J., Shepard, J., & Brabham, T. (2007). Impact of a positive youth development program in urban after-school settings on the prevention of adolescent substance use. *Journal of Adolescent Health*, 41, 239–247.
- Tekinsoysal, S. (2003). *Sigara içen ve içmeyen bireylerin sigara içmeye ilişkin tutumları* (Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- The United Nations Children’s Fund. (2002). *Adolescence: A time that matters*. New York: UNICEF.
- Tosun, M. (2008). *Madde bağımlılığına genel bakış Türkiye’de sık karşılaşılan psikiyatrik hastalıklar sempozyum dizisi* (s. 201–220).
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2016). *World Drug Report. United Nations Office on Drugs and Crime*. New York: Author.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2018). *World Drug Report. United Nations Office on Drugs and Crime*. New York: Author.
- Vakalahi, H.F. (2001). Adolescent substance use and family-based risk and protective factors: A literature review. *Journal of Drug Education*, 31(1) 29–46.
- Van der Vorst, H., Engels, R. C. M. E., Meeus, W., & Dekovic, M. (2006). The impact of alcohol-specific rules, parental norms about early drinking and parental alcohol use on adolescents’ drinking behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 1299–1306.
- Velasco, V., Griffin, K. W., Antichi, M., & Celata, C. (2015). A large-scale initiative to disseminate an evidence-based drug abuse prevention program in Italy: Lessons learned for practitioners and researchers. *Evaluation and Program Planning*, 52, 27–38.
- Vidal, J. P. (1998). The effect of emigration on human capital formation. *Journal of Population Economics*, 11(4), 589–600.
- Vivek, B., & Tharu, R. (2019). *Psychoactive substances/ substance abuse / drug abuse* [cited 2019 22 March] Available from: tp://www.medindia.net/patients/patientinfo/DrugAbuse_Causes.htm
- World Health Organization. (1997). *Dengue hemorrhagic fever: diagnosis, treatment, prevention and control* (2nd ed.). Geneva: World Health Organization.
- Yaman, Ö.M. (2014). Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 99–132.
- Yaprak, G. (2006). *İlköğretim ikinci kademe çocuklarında psikoaktif madde kullanımına ilişkin semptomlara sahip olma düzeyi ve okul başarısı* (risk alındaki çocukların madde kullanımını önlemeye ilişkin eğitim programı önerisi). (Yüksek lisan tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeldin, S. (2000). Integrating research and practice to understand and strengthen communities for adolescent development: An introduction to the special issue and current issues. *Applied Developmental Science*, 4(1), 2–10.
- 4-H Organizasyonu. (2014). *Resmi Web Sitesi*. www.4-H.org adresinden 24.03.2019 tarihinde edinilmiştir.

